

Bans, multes i guarderia rural. Preservació de la propietat rural i construcció del municipi liberal

Joaquim CAPDEVILA / CAPDEVILA*

Universitat de Lleida

Al món rural, el desenvolupament econòmic del Setcents, i especialment el que es produeix durant la segona meitat d'aquest segle, estimula el desenvolupament d'una mentalitat econòmica caracteritzada per l'individualisme pagès. Els paràmetres d'aquesta nova mentalitat —d'aquesta nova manera de percebre, avaluar i actuar sobre la realitat— inserits clarament ja en una lògica capitalista protomoderna, exciten uns sentits de privacitat —d'exclusivitat— pel que fa a la propietat agrària. Alhora, es desenvolupen i es reïfiquen socialment unes noves categories —unes noves concepcions socials— dels terratinents: emergeixen, així, i fan fortuna les categories dels *bacendados*, primer, i la dels *propietarios* més endavant.

L'ara apuntat és un procés complex en el qual els factors estrictament econòmics coincideixen amb poderoses transformacions de caràcter antropològic, també molt importants —la principal de les quals i més de fons fóra la transferència d'un sentit arcaic de sagrat rural a la representació de la Casa, al seu mite, i a la seva propietat i als seus límits—, i amb aspectes arquitectònics, polítics, etc.

Aquesta profunda transformació que experimenta el món rural pel que fa a la noció de la propietat i dels propietaris, tocada per un sentit d'exclusivisme pel que fa a la propietat i d'escissió oligàrquica pel que fa als terratinents importants (fractura interna de la *comunitas* rural), desvetlla uns sentits vius —una lògica poderosa- de preservació de la propietat, de restriccions quant a la seva accessibilitat.

Aquesta lògica restrictiva respecte a la propietat, amb relació a la seva penetrabilitat, desencadena, a partir sobretot de la segona meitat del Setcents, una gran conflictivitat en relació als límits de finques i a eventuais vulneracions dels mateixos, i respecte a camins, drecceres, etc. Complementàriament, aquesta lògica estimula la intensificació i la creació de mecanismes legals de preservació de la propietat rural. Els primers que es potencien en aquest ordre són els bans i les multes que, a partir mitjan segle XVIII, com han posat de relleu R. Congost, M. Bosch i P. Gifre, experimenten un important creixement.¹ D'altra banda, durant el segle XIX, i

* Professor agregat de la Universitat de Lleida, jcapdevila@filcat.udl.cat

1. M. Bosch, R. Congost i P. Gifre (1997:153-154), a partir de l'estudi dels bans expedits per la Intendència Reial i la Reial Audiència —aquesta institució a partir de l'any 1770— entre els anys 1715 i 1786, verifiquen una clara inflexió en l'expediment d'aquestes ordres de prohibició de l'entrada a la propietat a partir meitat segle XVIII: mentre, entre els anys 1715 i 1744, se n'expedeixen només 34, entre els anys 1744 i 1754 se n'expedeixen ja 100, i entre els anys 1754 i 1764, 232; i, només en el

especialment durant la Restauració, coincidint amb una certa estabilització i desenvolupament del municipi liberal, es veuen potenciades un conjunt de figures diverses de guarderia rural que contracten propietaris i municipis. Val a dir que aquests agents pal·lien en certa mesura —com ho fa també la guàrdia civil, i sobretot, a Catalunya, el somatent a partir de la seva creació el 1875— el dèficit que suposa que a l'Estat espanyol, a diferència d'altres estats (França, Bègica, Alemanya, etc.), l'estat liberal no creï un cos específic i estatal de guarderia rural.

L'objectiu d'aquest article és analitzar les polítiques de preservació de la propietat rural que s'apliquen amb la construcció del municipi liberal durant el XIX i les primeres dècades del XX. Els elements estudiats són les multes, els bans i la guarderia rural que s'imposen, es dicten o es nomenen en quatre municipis de les comarques de Lleida durant intervals diversos que comprenen, com a màxim, des dels seixantes del dinou fins als vint del segle XX.

Tal com s'esdevé amb força des de la segona meitat del segle XVIII, uns dels motius més perseguits per aquestes mesures són la pastura i les sustraccions de fruits i altres aprofitaments de la propietat rural, fets il·legalment i furtivament. En dos dels quatre municipis estudiats, Tàrrrega i Barbens, la infracció més castigada és la pastura il·legal. I en tres dels quatre —els dos esmentats, i Sant Martí de Maldà— la pastura il·legal i altres abusos contra la propietat són la conducta més castigada. No obstant, les acusades diferències que es produeixen entre les quatre poblacions pel que fa a la intensitat amb què es castiguen les faltes de pasturatge, ens ha dut a indagar com afecten en aquesta circumstància diferents règims d'explotacions de les herbes privades i comunals.

Les multes als ramaders d'oví, de cabrum i d'ovi

Els pastors com a grup d'ofici. Durant l'època que estudiem, hi ha un grup, no de pas biològic com la canalla o el jovent, sinó d'ofici o d'*art*, que traeix especialment, com la pagesia pobra, un sentit plebeu i antic règim de la propietat, i que col·lionia, per tant, també, amb freqüència, amb els propietaris. Amb el seu sentit de la propietat. Ens referim als pastors. Als pastors de ramats d'ovelles i de cabres, que són acusats sovint, en plens i bans municipals, i en comentaris de la premsa local, d'enlairar les terres de plantat i de malmetre-hi arbres i fruits. Afegint-s'hi denúncies de la conducta de molts pastors, en el sentit que s'arroguen amb un *dret de pas natural* en camins, vies i camps, fora del que permet la llei o la temporada.²

En el reglament del nou somatent català creat el desembre de l'any 1875 amb l'objectiu fonamental d'autoorgarnitzar la violència dels propietaris en la defensa de la propietat —de la seva integritat i de la seva inviolabilitat³— destaca la prohibició —ben reveladora— que ingressin

termini d'un any, entre el 1785 i el 1786, se'n dicten un centenar. Al mateix temps, aquesta progressió dels bans, és paral·lela a una progressió dels pagesos com a sol·licitants dels mateixos. Les limitacions físiques i legals quant a l'entrada a la propietat rural, amb una perspectiva europea, és abordada a la recent obra coeditada per Rosa Congost (CONGOST, LANA 2007)

2. A Tremp, l'any 1890, un pastor, en passar amb el ramat pel mig del poble, i ser increpat, dispara diversos trets a l'aire de dissuasió, i prossegueix la marxa. Se li obren diligències criminals. («Tremp», a *Boletín Oficial de la Provincia de Lérida*, núm. 170, Lleida 10-11-1890, p. 686.)

3. Sobretot a les àrees rurals, l'Estat liberal espanyol de la Restauració, es ressentia d'unes marcades insuficiències pel que fa a la *violència simbòlica* (l'assimilació de les estructures mentals de dominació) i fins i tot quant a la violència física que ha de suplir els dèficits d'aquella. Tot això en marcs sovint d'una viva —patent o latent— conflictivitat de classes, en els plans econòmic, *simbòlic* o de mentalitats, i ideològic.

al cos els pastors de bestiar. Que cal atribuir, segurament, a les pràctiques i hàbits que sovint s'atribueixen a aquest grup, lesius a la propietat.⁴

Els règims locals d'explotació de les herbes. Durant les dècades de canvi entre els segles XIX i XX, a les comarques de Lleida, coexisteixen règims ben diversos d'explotació o aprofitament de les herbes de particulars i comunals. Trobem, d'una banda, l'explotació directa per part de propietaris i pagesos de l'herba de les seves finques, que arrenden puntualment a ramaders. Sabem que aquesta és la fórmula que vigeix a Tàrraga des del 1890 (probablement des d'abans) fins a la Guerra Civil del s. XX. En aquests casos, i tota vegada que se sol produir una major presència i circulació de ramats pels termes, els ajuntaments solen obligar els propietaris a consignar i detallar les finques tractades amb els ramaders o pastors, i a aquests darrers, a portar permisos escrits dels terratinents. L'altra fórmula (la més estesa en aquestes comarques, i amb una tradició que en pobles com Maldà arrenca del segle XVIII) consisteix en l'arrendament municipal a major postor, prèvia subhasta pública, de les herbes dels termes. Els arrendaments, en aquests casos, busquen pal·liar, a partir d'uns ingressos extraordinaris, l'estat crític –l'endeutament i les despeses urgents– de les hisendes municipals. Aquests arrendaments –l'exemple de Ciutadilla és ben paradigmàtic en aquest sentit– solen fer-se per períodes ben diferents: per mesos, per temporades de l'any, per anys sencers, o per diversos anys a l'ensem. Si bé aquests són els règims més freqüents, que acaben generalitzant-se, en regeixen altres. Per exemple, l'aprofitament o explotació exclusiva de les herbes dels comunals: de boscos, rius, sèquies, etc. Aquest és el sistema que s'aplica a Sant Martí de Maldà durant els anys de tombant de segles XIX i XX, quan primer un ramat municipal, i després un ramat particular, té els drets de pastura sobre els comuns de la vila. Finalment, trobem una altra fórmula ben indicativa: la dels propietaris que exploten conjuntament, amb un ramat propi, les herbes de les seves finques: això és el que fa, a cavall dels anys deu i vint del segle XX, l'Agrupació Agrícola Targarina, que aplega els principals propietaris rústics de la ciutat.

Les transformacions del cabrum i de l'oví durant el canvi de ss. XIX i XX. El cas de Tàrraga i del seu entorn

La ramaderia ovina i de *cabrum* experimenta a Tàrraga durant les dècades de canvi del XIX al XX unes remarcables evolucions, algunes de les quals són ben coincidents amb les generals que experimenten aquests sectors ramaders. Sobretot en aquells nuclis que, com Tàrraga, es troben en vies de mutació urbana. Durant les dues primeres dècades del s. XX, després d'una forta pressió municipal que ve de l'última dècada del dinou, concretada en exaccions molt lesives –clarament sobredimensionades algunes– pleguen a Tàrraga una divuitena de modestos ramaders de cabres, que reuneixen cadascun entre 5 i 30 caps.⁵

En aquestes circumstàncies de crisi social, la incapacitat de l'Estat en el monopoli de la violència obliga els estaments propietaris i burgesos a mobilitzar-se i associar-se per a un exercici directe de la violència. Prioritzant, és clar, en unes circumstàncies d'insuficiències de l'Estat, la pròpia àrea local: l'àrea en la qual desenvolupen les seves activitats econòmiques, on tenen la seva propietat.

4. «Reglamento para el Cuerpo de Somatenes Armados de Cataluña», a *Boletín Oficial de la Provincia de Lérida*, núm. 61, Lleida 18-8-1890, ps. 659-660.

5. En tots els casos, són modestos ramaders que reuneixen entre una cinquena i trenta-i-llargos caps. Es tracta, en concret, dels ramats de Victorià Morros, Marià Morros, Ramon Morros, Isidre Morros, Francesc Morros, Fabià Jordana, Antoni Jordana, Antoni

En un sentit invers, a partir de la segona meitat de la primera dècada del s. XX, el negoci de l'oví és objecte d'un cert procés de modernització i desenvolupament. A partir d'aquest moment, es verifica una tendència a incrementar el número de caps dels ramats, per bé que és cert que la majoria d'aquests, si més no fins el 1925, no sobrepassen el centenar de caps. Els ramats que sí que ultrapassen aquest número, porten uns contingents que solen oscil·lar entre els cent i els cent-cinquanta caps. En aquesta evident limitació de contingent dels ramats de Tàrrega, que contrasta amb la major embergadura del bestiar dels ramaders de poblacions veïnes que ocasionalment són multats a Tàrrega amb ramats que poden anar dels 150 als 250 caps —Antoni Florensa de Verdú, Magí Bosch d'Altet, N. Pujolet de Claravalls, Antoni Ribera del Mas de l'Estadella, Pere Ribera de Torà, o Josep Salvadó de Cervera, etc.—, hi poden contribuir diversos factors. D'una banda, el fet que el terme de Tàrrega sigui petit i amb força terra de plantat. Per una altra banda, el mateix règim d'explotació de les herbes, les quals s'han de tractar individualment amb els terratinents. O, així mateix, el ban de 1920 que restringeix a 50 el *maximum* de caps per ramat.

Entre l'última dècada del segle XIX i la primera del segle XX, a Tàrrega pleguen tres ramats d'ovelles —els de Ramon Bergadà, Joan Bosch, i Vicent Orobitg i Vergonyós— i durant les dues primeres dècades del noucents en pleguen quatre més: els de Ramon Planes, Miquel i Dídac Brugal, Laureà Malagarriga, i Antoni Balcells. Per contra, a partir de finals de la primera dècada del segle, es formen set ramats nous a la ciutat: les pròsperes companyies ramaders de Ramon Tàssies i Ramon Bargués —aquest darrer consoci és veí de Cervera—, i de Francesc Ribalta i Vicent Orobitg, i els ramats de Ramon Bosch, Josep Ribalta, Francesc Ribalta, Francesc Vilalta, Ramon Bargués, i Vicent Orobitg i Balcells.

Per a l'estudi del desenvolupament del negoci oví a Tàrrega caldria tenir en compte l'arrendament que fan alguns ramaders de les herbes de municipis veïns. És el cas, per exemple, de Ramon Tàssies i Clavé, fill de Josep Tàssies i Secanell, que arrenda, a partir dels anys deu del s. XX, les herbes d'un conjunt de pobles del veïnat immediat de Tàrrega, les quals anirà ampliant durant les dècades següents, fins a aconseguir les herbes d'un ampli perímetre de pobles. I en un estudi d'aquestes característiques, caldria atendre també la integració, com a negoci complementari, de les carnisseries municipals. A partir de la segona dècada del segle XX, venen carns a Tàrrega —de cabrit, cabra i ovella, bàsicament— els ramaders Ramon Tàssies, Ramon Bargués, Ramon Planes, Francesc Vilalta, i Ramon Orobitg. Ramon Tàssies anirà arrendant també, amb les herbes dels termes, les carnisseries —o els pilons— d'un ampli conjunt de pobles dels rodals.

Les multes als ramaders de Tàrrega (1890-1925), de Ciutadilla (1865-1933), de Sant Martí de Maldà (1890-1912) i de Barbens (1881-1924)

A Tàrrega, atenent l'escrutini de les fonts municipals que fan al cas, en trenta-sis anys, del 1890 al 1925, s'hi dicten 1123 multes municipals i governatives. D'aquestes, 610 multes —el 54,31%— són contra suposades faltes comeses per ramats d'ovelles i de cabres, amb una càrrega total que assoleix la important suma de 7662,91 ptes.

Alemany, Antoni Artús, Joan Bosch, Ramon Balcells, Gil Lloreta, Sebastià Bonastre, Enric Torrent, Magí Auberni, Josep Gené, Joan Otzet, i la Comunitat Cistercenca del Mas Colom. Durant tres dècades —sobretot, entre l'última del segle XIX i la segona del segle XX— més de quinze ramadets de cabres de Tàrrega d'aquestes magnituds són reprimits amb la lesiva càrrega de més de 2099,75 pessetes en multes. Una càrrega total que esdevé especialment violenta envers alguns ramats durant alguns anys.

Quadre 1
Multes municipals i governatives fetes efectives a Tàrrrega (1890-1925)⁶

M: núm. multes. Q: Suma Multes B: Núm. Bans.	OVÍ			CABRUM			HIGIENE/ SANITAT			TRÀNSIT VIARI			FURTS A LA PROPIETAT RURAL			PROSTITUCIÓ			JOC		
	M	Q	B	M	Q	B	M	Q	B	M	Q	B	M	Q	B	M	Q	B	M	Q	B
1890	11	109	3	1	5	3	6	18	2			2	1	3							
1891	56	747		8	82,5		17	50	2	2	18	2									
1892	1	15		1	15		4	13		9	30										
1893	0		2	13	188	2			1	1	12,5	1									
1894	3	35		21	315		9	21		31	80										
1895	11	145		24	372		6	12		19	104,5										
1896	1	15	1	7	97,5	1	9	40	1	1	5	1	2	10							
1897	0	0		1	15		7	37		1	10										
1898	0	0		1	15		3	12													
1899	0	0		0	0		9	66													
1900	0	0		0	0										1						
1901	0	0		2	40														9	1750	1
1902	2	34,50	3	11	207	3							1	2	2			3	450		
1903	19	152,05		5	120													5	380		
1904	29	243,36	1	10	210,25	1	6	44	1	3	3	1			1						
1905	13	113,65	1	5	112	1	3	15	2			2			1						
1906	30	326,25	2	4	45	2	8	31	1	1	10	1	3	6				2	250		
1907	15	157,10	2	6	107	2	4	20							1						
1908	11	123,25		0	0		2	15	1	1	2	1	1	2							
1909	20	270,50	1	0	0	1				1						1	25				
1910	29	603		6	40,50		1	10	3				2			2	50				
1911	22	325,50	1	5	12	1	10	20,5	2				2			15	375				
1912	26	415	1	5	63,5	1								13	26	1	1	5	2	150	
1913	14	182	1	0	0	1	1	2						1	5	1			7	1525	
1914	13	104	1	4	19	1															
1915	3	21		1	2,50											1	25				
1916	34	333	2	0	0	2				1			1	13	85	2					
1917	19	250	1	2	16	1															
1918	0	0																			
1919	4	70														1	10				
1920	17	208	1			1															
1921	2	45					11	55	1	45	235	1	1	10							
1922	20	220	1			1	1	5								1	25				
1923	21	270								1	15										
1924	2	30	1			1							1	6							
1925	29	520					10	32													
TOTALS	477	5563,16	133	2099,75	127	518,5	115	525	37	115	4,18	22	515	23,40	28	4505					
Mitjanes Totals		11,66		15,78		4,08		4,56		4,18			23,40			160,89					

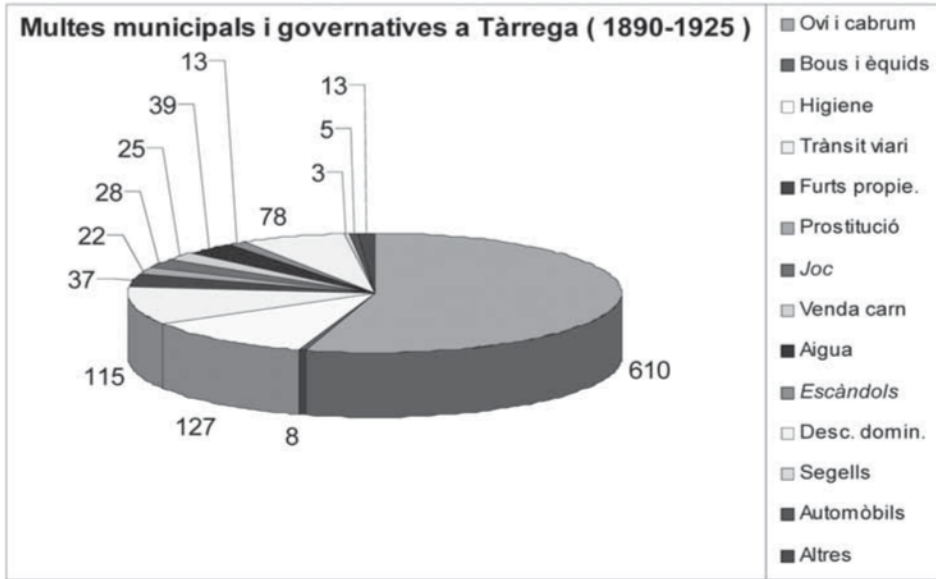
6. Elaboració pròpia a partir de les capses i dels registres de multes integrats en el FMT de l'AHCT. Pel que fa a les primeres, vegi's: capses 1870-1899 (sign.: 2.4.5/71), 1900-1906 (sign.: 2.4.5/72), 1907-1910 (sign.: 2.4.5/73), 1911-1919 (sign.: 2.4.5/74) i 1921-1927 (sign.: 2.4.5/75). Quant als segons, vegeu els registres: 1890-1891 (sign.: 2.4.5/64), 1894-1903 (sign.: 2.4.5/65), 1904-1912 (sign.: 2.4.5/66), 1917-1921 (sign.: 2.4.5/67) i 1921-1936 (sign.: 2.4.5/68).

Quadre 2
Multes municipals i governatives fetes efectives a Tàrrrega (1890-1925)

Àmbits	Núm. multes	% del Total	Quantitats recaptades	%	Valor mitjà de les multes
<i>Oví i cabrum</i>	610	54,31	7662,91 ptes	51,15	12,56 ptes
Bous i èquids	8	0,71	42 ptes	0,16	5,25 ptes
Higiene/ Sanitat	127	11,30	518,5 ptes	3,46	4,08 ptes
Trànsit viari	115	10,24	525 ptes	3,50	4,56 ptes
Furts a la propietat rural	37	3,29	155 ptes	0,10	4,18 ptes
Prostitució	22	1,95	515 ptes	3,43	23,40 ptes
<i>Joc a prohibits</i>	28	2,49	4505 ptes	30,07	160,89 ptes
Venda de carn	25	2,22	224,50 ptes	1,49	8,98 ptes
Consum d'aigua per a boca, i rec	39	3,47	421 ptes	2,81	10,79 ptes
<i>Escàndols públics</i>	13	1,15	84 ptes	0,56	6,46 ptes
Descans dominical	78	6,94	115,50 ptes	0,76	1,48 ptes
Fraus postals	3	0,26	15 ptes	0,10	5 ptes
Automòbils	5	0,44	125 ptes	0,86	25 ptes
Altres	13	1,15	70 ptes	0,46	5,38 ptes
Totals i mitjanes	1123	100%	14978,41 ptes	100%	19,85 ptes

En relació a aquesta taula i a la següent, cal fer unes quantes precisions. No hi hem comptabilitzat —és l'única excepció que hem fet— les multes imposades pels agents de carreteres. Sí que hi hem comptat en canvi les multes relatives a la prostitució clandestina i als jocs de cartes prohibits, providenciades i negociades directament pel governador civil. En les multes categoritzades dins els àmbits de la sanitat i de la higiene, hi hem tingut en compte els arbitris contra faltes com l'extracció o transport de fems i de letrines o d'animals morts, els vessaments d'aigües (brutes) als carrers, la manca de neteja de la part davantera de cases, magatzems i indústries, la vulneració del règim de vacunes, etc. Així mateix, en les englobades sota el rètol de *trànsit viari*, hi hem comptabilitzat aquelles multes contràries a l'obstaculització o l'entorpidiment de la circulació —humana, animal o locomotora— en carrers, carreteres urbanes i voreres. Volem precisar també que, en l'apartat relatiu a la venda de carn, hem incorporat els arbitris que sancionen la introducció o la venda fraudulentament de carn al municipi, o lligat amb aquest darrer

Gràfic 1
Les multes municipals i governatives a Tàrrrega (1890-1925)

L'evolució de la repressió econòmica a les infraccions comeses pels ramats d'ovelles i de cabres contra la propietat rústica forneix un model basat en els *cicles repressius o punitius*; això és, uns períodes en què creix progressivament —s'intensifica— l'exacció econòmica als ramaders, amb la voluntat que aquesta sigui cada vegada més lesiva i més efectiva als propòsits correctors que persegueix. Aquest increment de l'onerositat i lesivitat de les multes que caracteritza aquests *cicles repressius*, sol articular-se en un doble increment: del volum —del número— de multes, i del valor mitjà de la càrrega d'aquest conjunt de multes. Hi ha un altre factor que fa particularment lesius aquests cicles de penalització econòmica de les faltes del bestiar: aquests increments del volum i càrrega de les multes no afecten tots els ramaders amb la mateixa proporció, sinó que, sovint, se centren en alguns ramaders, sobre els quals cau el pes de l'onada repressiva.

Cal fer notar, així mateix, que aquests cicles repressius sobre els ramaders solen correlacionar amb la publicació i intensificació dels bans municipals que incideixen en la

aspecte, la defraudació en les pesades. D'altra banda, les multes que hem categoritzat en relació al consum d'aigua de boca i de rec, incideixen en infraccions lligades a l'*aforo* de l'aigua instal·lat als domicilis, a altres preses il·legals d'aquest líquid, i a recs il·legals. Finalment, amb *escàndols públics*, ens referim a un conjunt de multes que penalitzen diversos actes d'incivilitat, havent trobat, entre aquests, només una ronda nocturna, una forma de protesta pagesa de relada tradició antic règim que es manté encara ben viva en els medis rurals circumdants.

Pel que fa a la notació dels bans a la primera taula, hem de precisar que en el cas d'aquells bans que incideixen explícitament en dos o més dels grans àmbits que hem categoritzat —bestiar oví i *cabrum*, higiene i sanitat, trànsit viari, etc.— els hem comptabilitzat en cadascuna d'aquestes categories.

seguretat de la propietat agrícola, això és, en les faltes del bestiar i en els furts a la propietat rural. Partint de les relacions de multes i bans providenciats a Tàrraga durant el període 1890-1925, la correlació entre intensificació de les multes i publicació de bans es fa evident en aquells cicles repressius que es materialitzen a la ciutat durant aquest període. Servint-nos de la mateixa font, de bans destinats a la preservació de la propietat rural, podem distingir-ne bàsicament tres menes: uns de centrats específicament en el bestiar —oví, i *cabrum*, amb pràctica exclusivitat— posant l'interès en un o altre d'aquests bestiaris; bans que incideixen principalment en els furts de fruits, però que comprenen també genèricament en el seu propòsit el *pastoreo abusivo*; i, en un sentit invers, bans que aborden de manera primordial els perjudicis causats pels ramats, però que interpel·len també implícitament sobre les minves ocasionades per les petites alienacions.

Atenent les multes als ramaders d'oví i de *cabrum* arbitrades a Tàrraga durant el període 1890-1925 podem delimitar sis *cicles repressius*, i constatem com, finalment, l'any 1925, se n'apunta un altre. D'aquests cicles, uns tenen un caràcter més puntual, circumscrits a períodes curts, d'un any en alguns casos, i altres responen a conjuntures més allargassades. En algunes d'aquestes darreres, poden endevinar-se diferents cicles menors subsumits en cicles més llargs. Durant aquestes tongades, com hem dit, s'intensifiquen la freqüència de les multes i la gravositat mitjana de les mateixes. Alhora, com hem apuntat també, aquests intervals solen escaure's amb la publicació de bans relatius a l'objecte que penalitzen les multes. Aquests bans solen pautar —en alguns casos, revisar i recordar a partir de bans anteriors— els motius concrets de falta i els barems de multa per cada motiu. No obstant això, la utilitat principal d'aquestes normatives públiques, dels bans, estriba en el seus poders d'excitació del zel dels vigilants, de consagració pública d'unes eventuals —o ja reals— seguides repressives, i per tant també, d'intimidació/dissuasió dels ramaders.

El primer cicle repressiu que pot identificar-se al voltant de l'arbitri de multes verificat a Tàrraga contra ramaders durant els trenta-cinc anys estudiats correspon als anys 1890-1896 (per a una millor identificació d'aquests cicles, vegeu els gràfics que hem inserit més endavant). Aquest cicle podríem subdividir-lo alhora en tres intervals menors: amb relació a l'oví, dos intervals, que correspondrien concretament als anys 1890-1891, i a l'any 1895, i pel que fa al *cabrum*, el període 1892-1896. Durant els dos primers períodes, s'imposen 67 i 11 multes, que ascendeixen a 856 i 145 ptes, amb uns valors mitjans de càrrega de 12,77 i 13,18 ptes respectivament. D'altra banda, pel que fa al tercer interval, que penalitza els petits ramaders de cabres, el número de multes és de 75 que sumen en total 1075 ptes, amb un valor mitjà de 14,33 ptes. Cal dir que durant el cicle complet es dicten sis bans contra les faltes dels ramaders: el 9 de març, 22 d'agost i el 15 d'octubre de 1890, el 23 de juny i el 31 d'octubre de 1893, i el 16 d'agost de 1896.

Seguint el fil cronològic, trobem després un altre llarg cicle repressiu: el que comprèn els anys 1902-1908. Com el cicle anterior, també pot subdelimitar-se en intervals menors; en dos concretament. Durant els cinc anys anteriors que precedeixen aquest cicle, el període 1897-1901, a Tàrraga només s'arbitren dues multes a ramaders: a dos de *cabrum*, per ser exactes. Aquest llarg interval coincideix —no és cap atzar, pensem— amb l'alcaldia d'Isidre Nicolau, quan el partit conservador que regeix Enric de Càrcer, exerceix el seu poder amb més laxitud i impunitat administratives, com a conseqüència de l'estatus d'incontrovertida hegemonia

política de què gaudeixen els conservadors locals, en la consecució del qual no hi són banals els importants èxits obtinguts per l'esmentat polític i cacic durant els anys anteriors, destacant la disputadíssima concessió a perpetuïtat del cànon d'aigua diari del Canal d'Urgell a la ciutat.⁷ Retornant al cicle de 1902-1908, val a dir que aquest afecta ja primordialment els ramaders d'oví i, en una mesura força menor, els de cabres. Els dos períodes en què pot subdividir-se són els intervals 1902-1905 i 1906-1908. Durant el primer d'aquests, després de només arbitrar-se dues multes durant el quinquenni anterior, es providencien 63 multes als ramaders d'oví i 31 als de cabres, amb un valor total de 750,11 i 649,25 ptes correlativament, i uns valors mitjans de 11,90 i 20,94 ptes. D'altra banda, durant la seguida penalitzadora dels anys 1906-1908, s'imposen 56 i 10 multes als propietaris d'oví i de *cabrum* respectivament, amb unes càrregues totals de 606,6 i 152 ptes, i unes mitjanes de càstig pecuniari de 10,83 i 15,2 ptes. És important adonar-se de com durant el període repressiu complet de 1902 a 1908 s'arriben a publicar fins a 9 (!) bans adreçats a la defensa de la propietat agrícola, després de cinc anys sense cap ban sobre la qüestió: sis d'aquests bans —els del 22 d'agost de 1922, del 29 d'agost de 1903, del 8 d'agost de 1904, del 17 d'agost de 1905 i del 26 d'agost de 1906— incideixen amb caràcter principal en els furts a la propietat per bé que ho fan també alhora en les faltes dels ramaders; i tres bans —els del 12 de gener de 1902, del 14 de setembre de 1906 i del 12 de gener de 1907— ho fan sobre els ramats específicament.

La tercera onada repressiva que pateixen els ramaders targarins —ara només els d'oví— escau al període 1909-1914 amb un interval àlgid que coincideix amb els anys 1909-1912. Durant aquests anys s'arbitren a Tàrraga un total de 124 multes a ramaders d'ovelles, les quals sumen 1900 ptes, resultant-ne una càrrega mitjana de 15,32 pessetes. També, indicativament, durant aquest període de persecució activa de les faltes del bestiar es publiquen quatre bans contra els anomenats abusos a la propietat rural: dos —el del 12 de gener de 1911 i el del 23 de juliol de 1914— orientats exclusivament als ramaders que pasturen pel terme, i dos —del 5 d'agost de 1912 i del 16 d'agost de 1913— destinats a combatre a l'ensens les alienacions a la propietat, i també, bé que subsidiàriament, els perjudicis ocasionats per la pastura.

Un quart cicle —més cenyit cronològicament— es verifica durant el bienni 1916-1917. Aquest s'esdevé després d'un any —el 1915— en què es registren només quatre multes a ramaders de bestiar —d'oví i de *cabrum*, sumats— i a continuació, més enrere, de dos anys —el 1913 i el 1914— de desacceleració del cicle repressiu anterior. Aquest cicle, com l'anterior i com els que es produeixen més endavant, només afecta els ramaders d'ovelles. Durant els anys 1916 i 1917 es providencien 53 multes a ramaders d'ovelles, amb 583 ptes d'exacció total, i una càrrega mitjana de multa d'11 ptes. Constatem també quant a aquest període, la correlació que es produeix entre la intensificació de la freqüència de les multes i la de la publicació de bans. D'aquests darrers, se'n publiquen tres: dos, de preservació integral de la propietat rural —furts, i bestiar— i un de cenyit només al bestiar. Si els dos primers corresponen al 12 de gener de 1916 i al 28 d'agost d'aquest mateix any, el tercer és publicat el 24 d'agost de 1917.

L'any 1920 es produeix el que podríem dir-ne un minicicle repressiu. Aquest sobrevé a dos anys —el 1918 i el 1919— d'escassa activitat penalitzadora, i en precedeix un altre —el 1921— de

7. Pot consultar-se sobre la qüestió el capítol «El conservadorisme dinàstic» (CAPDEVILA, 2008:87-210),

semblant minvada activitat sancionadora. Durant l'any 1920, quan es fa públic un ban contra els perjudicis dels ramats limitant-ne el contingent a 50 caps, es dicten 17 multes, que sumen 208 ptes, i que resulten en un valor mitjà de 12,23 ptes. Aquest breu cicle sancionador té continuïtat en el que es materialitza durant els anys 1922-1923. Durant aquest bienni, quan tornen a publicar-se dos bans contra els *abusos* dels ramats, s'arbitren 41 multes en conjunt —490 ptes de suma total— que donen una mitjana de 11,95 ptes. Podem veure, finalment, que la potent activitat sancionadora de 1925 —29 multes que fan 520 ptes de càrrega total— inaugura una nova tongada repressiva de la qual ja en desconexem l'abast.

Volem ara suggerir alguns punts rellevants pel que fa a la lògica de l'activitat penalitzadora que acabem de veure i a la naturalesa de les faltes que aquesta castiga. Incidirem en primer terme sobre tres fenòmens que guarden lògiques concomitants entre si: la coincidència, constatable en força casos, que en un mateix dia s'arbitren o es notifiquen diverses multes a uns mateixos ramaders; la intensificació en breus períodes de temps —setmanes, o mesos— de les multes amb relació a uns determinats ramaders; la concentració, en uns marges més llargs de temps —un any, o diversos anys consecutius— de l'onada penalitzadora sobre determinats ramaders que acumulen amb freqüents reiteracions volumns considerables de multes i que, correlativament, són castigats amb importants sumes totals d'exacció.

Respecte a la primera de les circumstàncies apuntades, poden adduir-se molts exemples. Així, pel que fa a Ramon Planes, veiem que el 5 de gener i el 3 de desembre de 1903, i el 3 d'agost de 1907, li són datades 2, 4 i 2 multes respectivament. O, quant a Ramon Tàssies, pot constatar-se que el 14 i el 20 de juliol de 1906 i el 25 de juny de 1920 li són providenciades dues multes respectivament. Respecte al segon dels fenòmens apuntats —la intensificació de les multes en períodes curts de temps— són ben il·lustratius casos com aquests: entre el febrer i el març de 1891, Vicent Orobitg i Vergonyós és objecte de 16 multes, i, entre el febrer i el juliol d'aquest mateix any, Ramon Bergadà és castigat amb 22 multes. O encara en aquesta mateixa lògica d'actuació, veiem que Miquel Brugal, entre l'abril i maig de 1904, és castigat amb 8 multes, o que, durant el juliol de 1906, a Ramon Tàssies li són arbitrades 6 multes consecutives. Finalment, quant a la tercera de les circumstàncies referides —la concentració punitiva en alguns ramaders en el decurs de períodes més llargs de temps— trobem també alguns exemples ben indicatius: tals com les 17 multes que s'arbitren a la Cia. Tàssies i Bargués durant l'any 1916, les 10 que s'imposen a la Cia, Ribalta i Orobitg l'any 1923, o les 14 que es dictaminen contra Vicent Orobitg i Balcells, fill de l'esmentat suara, l'any 1925. O encara podríem afegir, en aquest ordre, que Miquel Brugal, durant els anys 1910, 1911 i 1912, és multat respectivament amb 12, 9 i 13 multes, amb una càrrega total de 639,25 ptes.

En un altre ordre de coses, i en relació al tipus de faltes que persegueixen les multes, volem destacar unes infraccions que recullen excepcionalment els arbitris de multa, però que en la pastura real no deuriem ser tan esporàdiques. Ens referim en primer terme a ramats que en un mateix dia —o en una mateixa estona— *abusen* de finques de diversos propietaris. Amb caràcter consecutiu:

...en el dia de ayer y al retirar de apacentar, el ganado de Ramon Tassies Bargues se habia introducido en las fincas de Vicente Orobitg, Ramona de Jover, Pablo Salvadó,

*Josep M. Llobet, Josep Inglés, Ramon Roca y otros, más de cincuenta cabezas de ganado lanar sin permiso alguno de sus dueños...*⁸

A ramats que penetren diverses finques a l'ensem, sense permís en cap de les quals:

*... En el día de hoy de las cinco y media de la tarde había conducido un rebaño de los Sres. Tassies i Bargués que al retirar se había introducido 12 cabezas de ganado lanar en la finca de Vicente Orobitg, 8 en la finca de Fo. Albert, 6 en la de Ramón Aubach, 8 en la de Felipe Trilla, 5 en la de Jaume Lleonart, 5 en la de Pío Sánchez de la Molina y 3 en la de Antonio Balcells sitas en las partidas de Purgatori, Comabruma y Garrigas Atlas sin permiso del dueño...*⁹

I ens referim, finalment, a diversos ramaders que, el mateix dia, pasturen furtivament la mateixa finca.¹⁰

Hi ha un altre fenomen —ben central— que s'infereix a bastament estudiant l'evolució cronològica del volum de multes i de la seva càrrega: ens referim a l'especial voluntat punitiva amb què les multes actuen cap als ramaders de cabres fins passada la primera meitat de la primera dècada del segle XX. Tenint en compte que aquests ramaders són agents molt humils, l'onerositat dels càstigs —número de multes, i especialment el seu import— esdevé *sagnant*. Aquesta particular acció repressiva cap als ramats de cabres obeeix d'antuvi a la major capacitat predadora d'aquest bestiar en l'arbrat agrícola. Es tracta d'una discriminació sancionadora, molt evident, que també posen de relleu els articulats dels bans adreçats al bestiar, com comentem més endavant. La patent disminució que s'observa en l'activitat repressiva cap al *cabrum* a partir dels anys deu resulta segurament de la mateixa substitució d'aquest bestiar, la qual, atenent la desproporció de les multes que se li apliquen durant el període indicat, és l'objectiu per què les multes malden al capdavall.

8. Providència de multa de l'Ajuntament de Tàrrrega de 21-1-1916, a la Capsa de Multes 1911-1919 (sign.: 2.4.5/74), al FMT de l'AHCT.

9. Providència de multa de l'Ajuntament de Tàrrrega de 7-2-1916, a la Capsa de Multes 1911-1919 (sign.: 2.4.5/74), al FMT de l'AHCT.

10. És el que passa per exemple el 6 de setembre de 1883 amb els ramaders Vicent Orobitg i Ramon Tàssies, ambdós de Tàrrrega, els ramats dels quals pasturen sense permís una mateixa finca del propietari Pau Bernat, sent multat cada ramader amb 6,5 pessetes.

Quadre 3
Evolució de les multes als ramaders d'ovelles a Tàrrega (1890-1925)

PERÍODES	NÚMERO DE MULTES	IMPORTS TOTALS	VALOR MITJÀ
1890-1894	71	906 ptes	12,76 ptes
1895-1899	12	160 ptes	13,33 ptes
1900-1904	50	429,91 ptes	8,59 ptes
1905-1909	89	990,75 ptes	11,13 ptes
1910-1914	104	1629,50 ptes	15,66 ptes
1915-1919	60	674 ptes	11,23 ptes
1920-1924	62	773 ptes	12,46 ptes
1925	29	520 ptes	17,93 ptes

Quadre 4
Evolució de les multes als ramaders de cabres a Tàrrega (1890-1925)

PERÍODES	NÚMERO DE MULTES	IMPORT TOTAL	VALOR MITJÀ
1890-1894	44	605,5 ptes	13,76 ptes
1895-1899	33	499,5 ptes	15,13 ptes
1900-1904	28	577,25 ptes	20,61 ptes
1905-1909	15	264 ptes	17,6 ptes
1910-1914	20	135 ptes	6,75 ptes
1915-1919	3	18,50 ptes	6,16 ptes
1920-1924	0	0 ptes	0 ptes
1925	0	0 ptes	0 ptes

Quadre 5
Taula de freqüències anuals de multes per pastura indeguda a tàrrega, i dels seus imports. Taula de bans i de guàrdies de camp anuals motivats per aquest factor. Anys 1890-1925¹¹

(en cursiva, altres bans que afecten altres motius de la vida ciutadana)

ANYS	NÚMERO ANUAL DE MULTES (Imports Totals)	BANS	GUARDERIA RURAL
1890	11 (114 ptes) ¹²	<i>Ban 14-2-1890 (carnaval)</i> Ban 9-3-1890 ¹³ (bestiar) <i>Ban 13-6-1890 (urb-sanital)</i> Ban 22-8-1890 (bestiar; temporada de les vinyes) Ban 15-10-1890 (bestiar) <i>Ban 14-11-1890 (urb-sanital)</i>	5 guàrdies jurats de camp.
1891	63 (844,95 ptes) ¹⁴	<i>Ban 28-4-1891 (urb-sanital)</i> <i>Ban 17-9-1891 (urb-sanital)</i>	1 guàrdia jurat de camp.

11. Elaboració pròpia a partir de les fonts –capses i quaderns de registres– referenciades.

12. Multes a ramaders d'oví: Joan Bosch: 21-11-1890 (5 ptes); Josep Tàssies i Secanell: 18-10-1890 (15 ptes; 50 caps d'oví i 8 cabres), 7-11-190 (15 ptes), 27-11-1890 (7 ptes; 30 caps d'oví i 8 cabres); Vicent Orobítg i Vergonyós: 15-11-1890 (15 ptes; 36 caps d'oví i 8 cabres), 27-11-1890 (15 ptes), 21-12-1890 (15 ptes; 30 caps d'oví i 6 cabres); Magí Bosch (ramader d'Altet): 20-11-1890 (7,50 ptes; 100 caps d'oví i 5 cabres); Ramon Bergadà i Reñé: 21-11-1890 (7,50 ptes; 60 caps d'oví i 5 cabres). Multes a ramaders de *cabrum*: Victorià Morros: 14-11-1890 (5 ptes). Vegi's: Multes, a Administració Municipal, al Fons Municipal de Tàrrega de l'Arxiu Històric Comarcal de Tàrrega. Caixa 1890-1899. Sign.: 2.4.5/71; i també: Registre de Multes, a Administració Municipal, al FMT de l'AHCT. Anys 1890-1891. Sign.: 2.4.5/64. Fins que indiquem noves referències, aquestes són les correctes per a les següents enumeracions de multes. Al FMT no hi figura el registre de multes dels anys 1892-1893 que si que cobreix, en canvi, la capsa de multes suara referenciada.

13. El ban municipal anterior a aquest, que tracta dels *abusos* del bestiar a la propietat, és el *Bando de Buen Gobierno* del 6 de juliol de 1886.

14. Multes a ramaders d'oví: Vicent Orobítg: 18-2-1891, 2-3-1891, 2-3-1891, 9-3-1891, 11-3-1891, 19-3-1891, 21-3-1891, 22-3-1891, 30-3-1891, 12-4-1891, 2-5-1891, 25-5-1891, 29-5-1891, 30-5-1891, 6-6-1891, 14-6-1891 (15 ptes. en tots aquests casos), 22-6-1891 (15 ptes; 30 *cameros* i 5 cabres); Ramon Bergadà: 6-2-1891, 7-2-1891 (7, 50 ptes en ambdós casos), 9-2-1891, 9-2-1891 (15 ptes. en les dues últimes), 10-2-1891, 7-3-1891 (15 ptes les dues), 22-3-1891 (15 ptes; 44 *cameros* i 6 *cabrios*), 14-4-1891 (7,50 ptes; 6 caps d'oví trobats en una finca); 16-4-1891, 16-4-1891, 16-4-1891, 24-4-1891, 24-4-1891, 8-5-1891 (per a tots aquests arbitris, 15 ptes, i 80 *cameros* i 6 *cabrios*), 20-4-1891 (5 ptes), 20-5-1891, 30-5-1891 (15 ptes en ambdues), 6-6-1891, 4-7-1891, 6-7-1891, 6-7-1891 (15 ptes en les quatre darreres), 9-7-1891 (15 ptes; 110 caps d'oví i 9 cabres), 11-7-1891 (15 ptes; 25 caps), 16-10-1891, 15-11-1891 (15 ptes, les dues finals); Magí Bosch: 13-2-1891 (7,5 ptes; 64 ovelles i 2 cabres); Joan Bosch: 12-2-1891 (7,50 ptes); Manuel Monfa: 12-2-1891 (7,50 ptes; 25 caps), 16-4-1891 (7,50 ptes), 17-5-1891 (7,50 ptes; 25 caps), 13-7-1891 (7,50 ptes); Josep Tàssies: 3-1-1891 (15 ptes; 90 caps d'oví i 6 cabres), 26-2-1891 (15 ptes; 34 caps d'oví i 9 cabres), 30-3-1891 (15 ptes; 44 *cameros* i 6 cabres), 21-4-1891 (15 ptes; 25 caps d'oví i 5 cabres), 26-5-1891 (15 ptes), 18-6-1891 (15 ptes); Antoni Foguet: 28-6-1891 (15 ptes). Multes a ramaders de *cabrum*: Marià Morros: 12-2-1891 (7,5 ptes; 22 13-7-1891 (7,5 ptes; 25 caps), 28-7-1891 (15 ptes); Antoni Jordana: 11-7-1893 (7,5 ptes).

1892	2 (30 ptes) ¹⁵		
1893	13 (188 ptes) ¹⁶	Ban 23-6-1893 (bestiar) Ban 31-10-1893 (bestiar) ¹⁷	
1894	24 (350 ptes) ¹⁸	<i>Ban 6-12-1894 (urb-sanitat)</i>	
1895	35 (517 ptes) ¹⁹		30 guàrdies jurats particulars de camp.
1896	8 (112, 5 ptes) ²⁰	<i>Ban 28-6-1896 (urb-sanitat)</i> <i>Ban 16-8-1896²¹</i> (bestiar, furts de béns agrícoles)	
1897	1 (15 ptes) ²²		
1898	1 (15 ptes) ²³		
1899	0 (0 ptes)		Nomenament de guàrdies jurats de <i>crecido número</i> ²⁴ .
1900	0 (0 ptes)	<i>Ban 8-10-1901 (bon govern, cafès, jocs prohibits)</i>	
1901	2 (40 ptes) ²⁵		

15. Multes a ramaders d'oví: Pau Cos (ramader del Talladell): 7-2-1892 (15 ptes.). Multes a ramaders de *cabrum*: Victorià Morros: 25-5-1892 (15 ptes; 20 caps de *cabrum* i 6 xais).

16. Multes a ramaders de *cabrum*: Joan Bosch: 9-6-1893 (15 ptes; 38 caps), 16-6-1893 (15 ptes; 38 caps), 3-7-1893 (15 ptes; 39 caps), 11-7-1893 (15 ptes; 38 caps), 22-8-1893 (15 ptes; 35 caps); Victorià Morros: 17-3-1893 (15 ptes; 35 caps), 20-7-1893 (15 ptes; 32 caps), 28-9-1893 (15 ptes; 30 caps); Marià Morros: 9-6-1893 (15 ptes; 30 caps); Ramon Balcells: 20-6-1893 (15 ptes; 14 caps), 6-9-1893 (15 ptes); Fabià Jordana: 7-8-1893 (15 ptes; 20 caps); Antoni Alemany: 23-4-1893 (8 ptes; 30 caps).

17. El 31 d'octubre d'aquest mateix any es dicten, en forma d'edictes, noves disposicions contra els *abusos del bestiar* (Acta municipal datada el 31-10-1893 al *Llibre d'Actes Municipals. Anys 1893-1897*, al FMT de l'AHCT, fols. 34-35).

18. Multes a propietaris d'oví: Magí Bosch: 17-11-1894, 18-11-1894 (15 ptes. en les dues); *Pastor del Basili de Verdú*: 4-12-1894 (15 ptes). Multes a ramaders de *cabrum*: Antoni Alemany: 28-9-1894, 12-11-1894, 22-11-1894, 4-12-1894, 6-12-1894 (15 ptes, en les cinc últimes); Ramon Balcells: 31-7-1894, 17-11-1894, 17-11-1894, 22-11-1894, 13-12-1894 (15 ptes, en les darreres); Fabià Jordana: 25-8-1894, 25-8-1894, 17-11-1894, 17-11-1894, 12-11-1894 (15 ptes, en les sis precedents); Victorià Morros: 18-11-1894 (15 ptes); Joan Bosch: 13-2-1894, 13-2-1894, 27-8-1894, 12-11-1894 17-11-1894 (15 ptes en les cinc darreres multes). Ultra la indicada caps de multes, vegeu ara: Registre de Multes, a Administració Municipal, al FMT de l'AHCT. Anys 1894-1903. Sign.: 2.4.5/65.

19. Multes a ramaders d'oví: Bartolomé Lladós: 23-1-1895, 24-1-1895 (5 ptes, les multes anteriors), 16-3-1895, 18-3-1895, 20-3-1895, 20-6-1895 (15 ptes, les precedents); Joan Bosch: 7-1-1895, 9-1-1895 (15 ptes les dues); Miquel Brugal: 8-4-1895 (15 ptes); Josep A. Sanfeliu: 1-8-1895 (15 ptes). Multes a ramaders de *cabrum*: Antoni Alemany: 12-4-1895, 12-4-1895, 18-6-1895, 2-8-1895, 18-9-1895, 15-10-1895, 6-12-1895 (15 ptes les anteriors); Joan Bosch: 28-4-1895, 30-7-1895, 7-8-1895, 16-9-1895, 17-9-1895, 21-9-1895, 2-10-1895 (15 ptes, totes les precedents); Victorià Morros: 23-1-1895, 28-6-1895, 30-7-1895, 16-9-1895, 17-9-1895, 18-9-1895 (totes les multes són de 15 ptes), 18-8-1895 (feia herba pel ramat); Fabià Jordana: 10-6-1895, 26-6-1895, 10-8-1895, 14-10-1895 (15 ptes, les quatre anteriors).

20. Multes a ramaders d'oví: Josep A. Sanfeliu: 30-11-1896 (15 ptes; 17 caps). Multes a ramaders de *cabrum*: Victorià Morros: 21-1-1896, 8-7-1896 (7,50 ptes; 50 caps), 21-8-1896 (15 ptes); Ramon Balcells: 16-6-1896 (15 ptes); Fabià Jordana: 21-5-1896 (15 ptes), 16-11-1896 (15 ptes); Antoni Alemany: 13-8-1896 (15 ptes).

21. Aquest ban del 16 d'agost de 1896 i el ban del 16 d'agost de 1897 també incideixen especialment en els *abusos* o furts de *particulars* a la propietat rústica.

22. Multes a ramaders de *cabrum*: Victorià Morros: 26-6-1897 (15 ptes; 30 caps).

23. Multes a ramaders de *cabrum*: Pau Ibós: 6-7-1898 (15 ptes).

24. Davant la *invasió* de ramats d'ovelles i de cabres als camps d'olivers, que denuncien molts propietaris, l'Ajuntament acorda el nomenament de nous guàrdies jurats particulars de camp, *de número crecido*, tal com es va fer anys enrere (Acta municipal datada el 5 de desembre de 1899, al *Llibre d'Actes Municipals. Anys 1899-1901*, al FMT de l'AHCT). No hem pogut localitzar, com en altres nomenaments d'aquesta categoria, el seu expedient de formació.

25. Multes a ramaders de *cabrum*: Antoni Alemany i Ramon Balcells: 7-11-1901 (35 caps; 10 ptes a cadascun d'ells); Victorià Morros i Sebastià Bonastre: 7-11-1901 (60 caps; 10 ptes a cada pastor).

1902	14 (247,5 ptes) ²⁶	Ban 12-1-1902 (bestiar) Ban 22-8-1902 (furts de fruits, bestiar)	
1903	23 (272,05 ptes) ²⁷	Ban 29-8-1903 (furts de fruits, bestiar)	
1904	39 (453 ptes) ²⁸	<i>Ban 27-6-1904 (urb-sanitat)</i> Ban 8-8-1904. (furts de fruits, bestiar)	
1905	18 (225, 65 ptes) ²⁹	<i>Ban 18-6-1905 (urb-sanitat)</i> Ban 17-8-1905 (furts de fruits, bestiar) <i>Ban 28-11-1905 (urb-sanitat)</i>	
1906	34 (371, 25 ptes) ³⁰	Ban 26-8-1906 (furts de fruits, bestiar) Ban 14-9-1906 (bestiar) <i>Ban 13-6-1906 (urb-sanitat)</i> <i>Ban 4-8-1906 (ciclomoció)</i>	

26. Multes a ramaders d'oví: Josep Brescó: 30-9-1902 (12 ptes; 100 caps); Ramon Jordana: 30-7-1902 (12,50; 100 caps); Josep Felip (ramader de Verdú): 4-8-1902 (10 pts; 80 caps). Multes a ramaders de *cabrum*: Fabià Jordana: 3-8-1902 (9,50 ptes; 13 caps); Gil Lloreta: 19-1-1902 (26 ptes; 26 caps), 27-3-1902 (35 ptes; 27 caps), 14-4-1902 (35 ptes), 14-7-1902 (18 ptes; 18 caps); Antoni Alemany: 3-4-1902 (18 ptes; 18 caps), 19-4-1902 (15,5 ptes; 21 caps); Antoni Balcells: 8-4-1902 (6,50 ptes); Pau Iñós: 29-3-1902 (9 ptes); Ramon Roca: 29-7-1902 (12,50 ptes); i Magí i Joan Auberni: sense data de 1902 (22 ptes; 4 caps). Vegi's: Multes, a Administració Municipal, al FMT de l'AHCT. Caixa 1900-1906. Sign.: 2-4.5/72.

27. Multes a ramaders d'oví: Ramon Planes (pastor: N. Cherill): 5-1-1903 (7,50 ptes; 60 caps), 5-1-1903 (8,50 ptes; 70 caps), 13-4-1902 (10 ptes; 80 caps), 22-4-1903 (10 ptes; 80 caps), 15-10-1903 (4 ptes; 32 caps), 19-10-1903 (7 ptes), 26-10-1903 (8 ptes), 27-10-1903 (6 ptes), 3-11-1903 (3,05 ptes), 3-12-1903 (8 ptes), 3-12-1903 (4 ptes), 3-12-1903 (7 ptes), 3-12-1903 (3,75 ptes); Miquel Brugal: 15-10-1903 (1,75 ptes; 15 caps), 26-10-1903 (5 ptes), 3-11-1903 (9 ptes); Pere Font i Valls (ramader de Verdú): 13-6-1903 (11 ptes); Emili Pujol: 8-6-1903 (5 ptes). Multes a ramaders de *cabrum*: Gil Lloreta: 5-3-1903 (15 ptes; 15 caps), 10-7-1902 (30 ptes; 24 caps), 16-7-1903 (30 ptes), 18-10-1903 (30 ptes; 15 caps); Fabià Jordana: 8-4-1902 (15 ptes; 16 caps).

28. Multes a ramaders d'oví: Ramon Planes: 8-4-1904 (5 ptes; 40 caps), 14-4-1904 (3 ptes; 20 caps), 28-4-1904 (3 ptes), 28-4-1904 (5 ptes), 16-6-1904 (5 ptes; 50 caps), 22-6-1904 (10,62 ptes), 12-7-1904 (8,75 ptes; 70 caps) 13-8-1904 (7,50 ptes; 60 caps), 27-8-1904 (9 ptes; 72 caps); Magí Bosch: 25-6-1904 (22 ptes); Antoni Balcells: 31-3-1904 (6,50 ptes; 52 caps), 12-4-1904 (10 ptes; 80 caps), 25-6-1904 (9,25 ptes; 74 caps); Miquel Brugal: 23-2-1904 (12,50 ptes; 50 caps), 16-3-1904 (4,50 ptes; 36 caps), 31-3-1904 (7,50 ptes; 60 caps), 5-4-1904 (7 ptes; 54 caps), 7-4-1904 (6,75 ptes; 54 caps), 9-4-1904 (6,75 ptes; 62 caps), 11-4-1904 (7,25 ptes; 58 caps), 12-4-1904 (10 ptes), 20-4-1904 (6,50 ptes), 24-5-1904 (10 ptes; 80 caps), 27-5-1904 (10 ptes), 28-5-1904 (4,62 ptes; 37 caps), 25-6-1904 (5,62 ptes; 45 caps), 13-7-1904 (8,75 ptes); Ramon Orobitg: 15-7-1904 (6,75 ptes; 50 caps), 19-8-1904 (3,75 ptes); N. Pujolet (ramader de Claravalls; pastor: Josep Tomàs, del Mas de l'Estadella): 4-4-1904 (12,50 ptes; 100 caps). Multes a ramaders de *cabrum*: Victorià Morros: 10-6-1904 (34 ptes), 15-7-1904 (15 ptes); Antoni Balcells: 23-8-1904 (20 ptes), 24-8-1904 (20 ptes); Fabià Jordana: 31-3-1904 (4 ptes), 4-6-1904 (24,25 ptes; 13 caps), 4-8-1904 (17,50 ptes); Antoni Alemany: 31-3-1904 (15 ptes; 30 caps), 11-8-1904 (45,50 ptes; 26 caps); Antoni Artús: 4-8-1904 (15 ptes); i Isidre Morros: 19-5-1904 (15 ptes; 15 caps). Endemés de la referenciada caps de multes, vegeu ara: Registre de Multes, a Administració Municipal, al FMT de l'AHCT. Any 1904-1912. Sign.: 2.4.5/66.

29. Multes a ramaders d'oví: Ramon Planes: 10-5-1905 (10 ptes; 80 caps), 21-9-1905 (6,50 ptes; 52 caps), 7-10-1905 (6,50 ptes; 54 caps), 14-10-1905 (9,50 ptes; 70 caps); Miquel Brugal: 24-8-1905 (10 ptes; 80 caps), 24-9-1905 (8 ptes; 64 caps), 6-10-1905 (10 ptes; 80 caps); Ramon Orobitg: 20-3-1905 (10 ptes; 80 caps), 6-9-1905 (8,15 ptes), 29-9-1905 (4,50 ptes; 36 caps), 6-10-1905 (11,50 ptes; 24 caps), 8-10-1905 (9,50 ptes; 76 caps); N. Pujolet (ramader de Claravalls): 12-1-1905 (10 ptes). Multes a ramaders de *cabrum*: Pere Rubiol (àlies Pistola, de Vilagrassa): 24-5-1905 (23 ptes; 8 cabres), 25-9-1905 (23 ptes; 8 caps), 3-10-1905 (8 ptes); Isidre Morros: 19-5-1905 (15 ptes; 15 caps); i Ramon Morros i Solé: 31-8-1905 (43 ptes; 13 caps).

30. Multes a ramaders d'oví: Pere Ribera (ramader de Torà): 5-12-1906 (15 ptes; 120 caps); Miquel Brugal: 14-3-1906 (10 ptes), 11-4-1906 (6 ptes), 28-4-1906 (4 ptes), 31-5-1906 (10 ptes), 1-6-1906 (10 ptes), 15-6-1906 (10 ptes; 64 caps), 12-7-1906 (10 ptes; 80 caps), 21-7-1906 (13,75 ptes; 10 caps), 6-8-1906 (12,50 ptes; 100 caps), 30-8-1906 (10 ptes; 80 caps), 20-10-1906 (9 ptes; 76 caps); Ramon Planes: 20-3-1906 (5 ptes), 3-4-1906 (5 ptes), 8-4-1906 (5,50 ptes), 20-4-1906 (5 ptes), 3-6-1906 (8 ptes), 25-8-

1907	21 (263, 50 ptes) ³¹	Ban 12-1-1907 (bestiar) Ban 24-6-1907 (furts de fruits, bestiar)	54 guàrdies jurats particulars de camp. Patrolles nocturnes de vigilància rural.
1908	11 (123,25 ptes) ³²	<i>Ban 30-5-1908. (urb-sanitat)</i>	
1909	20 (270,50 ptes) ³³	<i>Ban 7-7-1909 (Sanitat)</i> <i>Ban 12-11-1909 (bestiar)³⁴</i>	
1910	35 (643,50 ptes) ³⁵	<i>Ban 31-8-1910 (urb-sanitat)</i> <i>Ban 3-9-1910 (urb-sanitat)</i> <i>Ban 27-9-1910 (sanitat)</i>	
1911	27 (337 ptes) ³⁶	Ban 12-1-1911 (bestiar) <i>Ban 17-6-1911 (urb-sanitat)</i> <i>Ban 20-7-1911 (urb-sanitat)</i>	

1906 (13,75 ptes; 110 caps), 25-8-1906 (13,75 ptes; 110 caps), 31-8-1906 (5,75 ptes; 46 caps); Ramon Tàssies: 19-6-1906 (12,25 ptes), 8-7-1906 (13 ptes), 12-7-1906 (13 ptes), 14-7-1906 (12 ptes), 14-7-1906 (12 ptes), 20-7-1906 (13 ptes; 104 caps), 20-7-1906 (15 ptes; 104 caps i set cabres), 2-8-1906 (13 ptes; 104 caps i set cabres); Tomàs Morro: 15-7-1906 (15 ptes); Josep Torrents: 18-9-1906 (25 ptes). Multes a ramaders de *cabrum*: Francesc Morros: 18-7-1906 (30 ptes; 30 caps); Antoni Alemany: 8-3-1906 (5 ptes); Comunitat cistercenca del Mas Colom: 25-9-1906 (5 ptes); i Josep Rossell (pastor del Talladell): 27-10-1906 (5 ptes; 7 caps).

31. Multes a ramaders d'oví: Antoni Ribera (ramader del Mas del Bondia): 29-1-1907 (20 ptes; 140 caps), 30-1-1907 (15 ptes); Ramon Tàssies i Clavé: 10-5-1907 (7 ptes; 54 caps), 9-10-1907 (8 ptes; 60 caps), 3-12-1907 (7,50 ptes; 60 caps); Miquel Brugal: 20-7-1907 (10 ptes; 50 caps), 30-7-1907 (8 ptes; 44 caps), 28-12-1907 (8,75 ptes; 54 caps); Ramon Planes: 30-4-1907 (8 ptes; 64 caps), 3-8-1907 (8 ptes; 54 caps), 3-8-1907 (7, 50 ptes; 60 caps), 8-12-1907 (12 ptes; 100 caps), 17-12-1907 (11, 25 ptes; 90 caps), 19-12-1907 (10, 60 ptes; 85 caps). Multes a ramaders de *cabrum*: Antoni Balcells: 10-2-1907 (25 ptes; 20 caps), 8-12-1907 (13,50 ptes; 8 caps); Antoni Alemany: 10-2-1907 (25 ptes; 20 caps), 8-12-1907 (13,50 ptes; 18 caps); Francesc Morros: 10-2-1907 (15 ptes); i Pau Balcells: 13-1-1907 (15 ptes; 20 caps). Vegi's: Multes, a Administració Municipal, al FMT de l'AHCT. Caixa 1907-1910. Sign.: 2-4.5/73.

32. Multes a ramaders d'oví: Ramon Planes: 4-1-1908 (11 ptes), 4-1-1908 (12 ptes), 4-1-1908 (10 ptes), 18-1-1908 (6,25 ptes; 50 caps), 4-6-1908 (12,50 ptes; 100 caps), 15-7-1908 (12,50 ptes; 100 caps), 19-7-1908 (12,50 ptes; 100 caps), 21-7-1908 (6,25 ptes), 25-7-1908 (6,25 ptes; 50 caps); Ramon Tàssies: 5-2-1908 (22,75 ptes; 95 caps); Miquel Brugal: 22-5-1908 (11,25 ptes; 90 caps). No hi ha multes a ramaders de cabres.

33. Multes a ramaders d'oví: Ramon Planes (pastor: Joan Tarragó): 12-1-1909 (13,50 ptes), 18-1-1909 (6,25 ptes; 50 caps), 15-7-1909 (12,50 ptes; 100 caps), 21-7-1909 (6,25 ptes; 50 caps), 12-8-1909 (11 ptes; 44 caps), 15-8-1909 (8,50 ptes), 8-10-1909 (16,50 ptes), 13-10-1909 (13,50 ptes; 35 caps), 18-10-1909 (10,50 ptes); Miquel Brugal (pastor: Pere Fabregat): 19-7-1909 (12,50 ptes; 100 caps), 30-7-1909 (7,50 ptes; 60 caps), 19-8-1909 (22,50 ptes; 90 caps), 9-10-1909 (12,50 ptes), 16-10-1909 (22,50 ptes), 26-10-1909 (12 ptes); Tàssies i Bargués: (Companyia ramadera): 10-7-1909 (10 ptes; 80 caps), 12-7-1909 (32,50 ptes; 50 caps), 22-7-1909 (16,50 ptes; 130 caps), 25-7-1909 (10 ptes; 80 caps), 5-8-1909 (13,50 ptes; 54 caps). Tampoc hi ha multes a pastors de cabres.

34. Es tracta d'una providència municipal remesa a tots els pastors de cabres, que reproduïm més endavant.

35. Multes a ramaders d'oví: Ramon Tàssies: 7-4-1910 (5 ptes; 20 caps), 15-6-1910 (30 ptes; 80 caps), 25-6-1910 (30 ptes; 60 caps), 25-6-1910 (37,50 ptes; 75 caps), 14-7-1910 (10 ptes; 70 caps), 26-7-1910 (10 ptes; 60 caps), 27-7-1910 (10 ptes; 60 caps), 27-7-1910 (10 ptes; 60 caps), 12-8-1910 (25 ptes; 62 caps), 7-10-1910 (25 ptes; 60 caps); Miquel Brugal: 26-2-1910 (35 ptes; 70 caps), 26-2-1910 (26,25 ptes; 70 caps), 4-3-1910 (10 ptes), 19-3-1910 (25 ptes; 50 caps), 27-3-1910 (20 ptes; 40 caps), 17-6-1910 (25 ptes; 50 caps), 28-7-1910 (30 ptes; 60 caps), 2-8-1910 (25 ptes; 60 caps), 2-8-1910 (30 ptes; 60 caps), 5-8-1910 (15 ptes; 15 caps), 7-10-1910 (25 ptes; 50 caps), 21-10-1910 (25 ptes; 40 caps); Ramon Planes: 10-2-1910 (5 ptes; 25 caps), 23-3-1910 (19,50 ptes; 34 caps), 27-3-1910 (10 ptes; 20 caps), 4-4-1910 (25 ptes; 40 caps), 17-6-1910 (41 ptes; 82 caps); Laureà Malagarriga i Castellana: 30-7-1910 (8,75 ptes; 70 caps); Magí Bosch (ramader d'Altet): 30-7-1907 (10 ptes; 80 caps). Multes a ramaders de *cabrum*: Antoni Balcells: 27-7-1910 (7 ptes; 7 caps); Antoni Alemany (5 ptes; 12 caps); Ramon Morros: 4-8-1910 (7 ptes); Magí Auberni: 6-4-1910 (7,50 ptes; 10 caps), 12-2-1910 (8 ptes; 8 caps); i Josep Gené (pastor del Talladell): 10-5-1910 (6 ptes; 12 caps)

36. Multes a ramaders d'oví: Miquel Brugal: 11-4-1911 (5 ptes; 50 caps), 7-5-1911 (20 ptes; 60 caps), 18-5-1911 (15 ptes; 90 caps), 8-6-1911 (15 ptes; 40 caps), 11-7-1911 (17 ptes; 70 caps), 11-7-1911 (10 ptes; 40 caps), 14-9-1911 (15 ptes; 40 caps),

1912	31 (453,5 ptes) ³⁷	Ban 5-8-1912. (furts de fruits; bestiar)	
1913	14 (182 ptes) ³⁸	<i>Ban 24-6-1913 (focs i petards: vuitada de Corpus i festes d'estiu)</i> Ban 16-8-1913 (furts de fruits, bestiar)	
1914	17 (123 ptes) ³⁹	Ban 23-7-1914 (bestiar)	
1915	4 (23,5 ptes) ⁴⁰		
1916	34 (333 ptes) ⁴¹	Ban 12-1-1916 (bestiar, furts de fruits) <i>Ban 13-1-1916 (sanitat)</i> Ban 22-8-1916 (bestiar, furts de fruits)	

22-9-1911 (20 ptes; 60 caps), 21-11-1911 (15 ptes; 50 caps); Laureà Malagarriga: 26-3-1911 (2,50 ptes; 20 caps), 11-4-1911 (5 ptes; 40 caps), 13-4-1911 (15 ptes; 80 caps), 25-5-1911 (25 ptes; 150 caps), 31-5-1911 (15 ptes; 60 caps), 22-9-1911 (15 ptes; 50 caps); Ramon Tàssies: 14-4-1911 (5 ptes; 40 caps), 7-5-1911 (10 ptes; 50 caps), 18-5-1911 (22 ptes; 90 caps), 25-5-1911 (17 ptes; 50 caps), 4-6-1911 (25 ptes; 100 caps), 11-7-1911 (12 ptes; 50 caps); Ramon Comaposada (ramader de Santa Fe de Segarra): 16-4-1911 (25 ptes; 250 caps). Multes a ramaders de *cabrum*: Francesc Morros: 23-5-1911 (2 ptes; 8 cabres); Isidre Morros: 24-9-1911 (2 ptes; 9 caps); Ramon Morros: 15-9-1911 (4 ptes; 8 caps); Victòria Morros: 11-4-1911 (2 ptes; 7 caps); i Marià Morros: 11-4-1911 (2 ptes). Vegi's: Multes, a Administració Municipal, al FMT de l'AHCT. Caixa 1911-1919. Sign.: 2-4.5/74.

37. Multes a ramaders d'oví: Ramon Tàssies: 4-3-1912 (10 ptes; 40 caps), 4-4-1912 (10 ptes; 30 caps), 7-5-1912 (15 ptes; 60 caps), 2-6-1912 (15 ptes; 50 caps), 13-8-1912 (20 ptes; 60 caps); Dídac Brugal (fill del referit Miquel Brugal): 28-3-1912 (20 ptes), 4-4-1912 (10 ptes; 30 caps), 25-4-1912 (15 ptes; 40 caps), 2-5-1912 (20 ptes; 60 caps), 2-6-1912 (15 ptes; 50 caps), 12-6-1912 (18 ptes; 50 caps), 1-7-1912 (15 ptes; 45 caps), 13-8-1912 (15 ptes; 50 caps), 16-8-1912 (10 ptes; 36 caps), 1-9-1912 (20 ptes; 50 caps), 5-9-1912 (15 ptes; 50 caps), 5-10-1912 (15 ptes; 40 caps), 14-10-1912 (18 ptes; 50 caps); Laureà Malagarriga: 23-3-1912 (15 ptes), 11-6-1912 (15 ptes; 46 caps), 17-8-1912 (15 ptes; 50 caps), 1-9-1912 (15 ptes; 40 caps), 5-10-1912 (18 ptes; 56 caps); Ramon Bosch: 1-10-1912 (25 ptes; 150 caps), 21-12-1912 (18 ptes; 50 caps); Antoni Florensa (*Tonet del Carlí*, ramader de Verdú): 30-5-1912 (15 ptes; 70 caps). Multes a ramaders de *cabrum*: Victòria Morros: 18-3-1912 (3 ptes); Magí Auberni: 28-8-1912 (10 ptes; 16 caps), 11-12-1912 (5 ptes; 10 caps); Joan Otzet: 31-12-1912 (17,5 ptes; 31 caps); i Ramon Morros: 11-5-1912 (6 ptes; 14 caps).

38. Multes a ramaders d'oví: Dídac Brugal: 2-6-1913 (15 ptes; 50 caps), 20-9-1913 (15 ptes; 60 caps), 6-10-1913 (15 ptes; 60 caps), 23-10-1913 (20 ptes) 29-12-1913 (10 ptes; 20 caps); Ramon Tàssies: 13-5-1913 (15 ptes; 60 caps), 10-12-1913 (10 ptes; 50 caps); Antoni Florensa: 30-5-1913 (15 ptes; 70 caps); Francesc Vilalta: 20-8-1913 (2 ptes), 7-10-1913 (5 ptes; 30 caps), 18-11-1913 (10 ptes; 40 caps); Laureà Malagarriga: 21-8-1913 (8 ptes; 40 caps), 4-10-1913 (12 ptes; 50 caps), 25-10-1913 (15 ptes; 40 caps); i Josep Tomàs (ramader de Verdú): 15-12-1913 (15 ptes; 140 caps). No hi ha multes a ramaders de cabres. A més de la indicada caps de multes, vegeu ara: Registre de Multes, a Administració Municipal, al FMT de l'AHCT. Anys 1912-1921. Sign.: 2.4.5/67.

39. Multes a ramaders d'oví: Ramon Tàssies: 14-3-1914 (5 ptes; 40 caps), 26-3-1914 (10 ptes; 40 caps), 26-5-1914 (15 ptes; 80 caps); Tàssies i Bargués (Companyia): 13-7-1914 (5 ptes); Ramon Planes: 25-4-1914 (5 ptes; 50 caps), 2-8-1914 (7 ptes; 20 caps), 7-12-1914 (2 ptes; 16 caps); Laureà Malagarriga: 10-1-1914 (10 ptes; 50 caps), 10-1-1914 (10 ptes; 50 caps), 20-1-1914 (5 ptes; 40 caps), 14-4-1914 (10 ptes; 40 caps); Antoni Florensa (ramader de Verdú): 26-5-1914 (15 ptes; 70 caps); Francesc Vilalta: 6-8-1914 (5 ptes; 14 caps). Multes a ramaders de *cabrum*: Enric Torrent: 10-5-1914 (5 ptes; 6 caps); Victòria Morros: 2-8-1914 (2 ptes; 4 caps); Isidre Morros: 29-3-1914 (2 ptes; 8 caps); i Ramon Bosch: 10-5-1914 (10 ptes; 10 caps).

40. Multes a ramaders d'oví: Ramon Planes: 29-3-1915 (5 ptes; 30 caps), 13-4-1915 (10 ptes; 28 caps), 5-7-1915 (6 ptes; 18 caps d'oví i 3 cabres). Multes a ramaders de *cabrum*: Francesc Morros: 7-4-1915 (2,50 ptes; 12 caps). No hi ha multes a ramaders d'oví.

41. Multes a ramaders d'oví: Ramon Planes: 14-1-1916 (10 ptes; 70 caps), 18-3-1916 (5 ptes; ovelles disperses en finques diverses), 25-3-1916 (10 ptes; ovelles en propietats distintes), 27-3-1916 (15 ptes; 30 caps), 19-7-1916 (10 ptes; 70 caps d'oví i 3 cabres), 26-8-1916 (10 ptes; 40 caps), 31-10-1916 (5 ptes; 50 caps), 9-11-1916 (10 ptes; 20 caps), 15-11-1916 (5 ptes; 20 caps); Cia. Tàssies i Bargués: 18-1-1916 (10 ptes), 21-1-1916 (15 ptes), 7-2-1916 (15 ptes), 15-2-1916 (10 ptes; 150 caps), 22-2-1916 (10 ptes; 90 caps), 11-3-1916 (10 ptes; 90 caps), 23-3-1916 (10 ptes; 80 caps), 30-3-1916 (5 ptes; 60 caps), 3-5-1916 (10 ptes; 146 caps), 11-5-1916 (10 ptes; 90 caps), 14-6-1916 (10 ptes; 50 caps), 16-7-1916 (10 ptes; 70 caps), 22-7-1916 (10 ptes; 70 caps), 24-7-1916 (10 ptes; 70 caps), 17-8-1916 (5 ptes; 10 caps), 5-9-1916 (3 ptes; 50 caps), 18-9-1916 (10 ptes; 70 caps); Dídac Brugal: 26-4-1916 (15 ptes; 30 caps); Antoni Florensa: 1-3-1916 (5 ptes; 50 caps), 9-3-1916 (10 ptes; 20 caps), 7-6-1916 (10 ptes; 30 caps);

1917	21 (266 ptes) ⁴²	Ban 24-8-1917 (bestiar)	
1918	0 (0 ptes)		
1919	4 (70 ptes) ⁴³		
1920	17 (208 ptes) ⁴⁴	Ban 8-9-1920 (bestiar; es prohibeix portar més de 50 caps d'oví).	
1921	4 (65 ptes) ⁴⁵	<i>Ban 14-4-1921 (urb-sanitat).</i>	
1922	20 (220 ptes) ⁴⁶	Ban 1-7-1922 (bestiar)	
1923	21 (270 ptes) ⁴⁷	Ban 11-12-1923 (bestiar)	
1924	2 (30 ptes) ⁴⁸	Ban 4-6-1924 ⁴⁹ (bestiar)	
1925	29 (520 ptes) ⁵⁰		

Francesc Florensa (ramader de Guimerà): 17-2-1916 (15 ptes; 130 caps); Josep Tomàs: 22-5-1916 (15 ptes; 130 caps); i Ramon Bosch: 17-26-1916 (10 ptes; 140 caps); N. Tallà: 22-1-1916 (10 ptes; 150 caps) No hi ha multes a pastors de cabres.

42. Multes a ramaders d'oví: Ramon Planes: 21-5-1917 (10 ptes; 25 caps), 6-6-1917 (10 ptes), 14-6-1917 (15 ptes; 20 caps), 1-7-1917 (10 ptes; 15 caps d'oví i 4 cabres), 24-8-1917 (15 ptes; 60 caps), 17-10-1917 (5 ptes; 15 caps); Cia. Tàssies i Bargués: 23-1-1917 (5 ptes; 30 caps), 17-2-1917 (15 ptes; 90 caps), 21-2-1917 (15 ptes; 90 caps), 20-3-1917 (10 ptes; 50 caps), 19-4-1917 (5 ptes; 50 caps), 25-8-1917 (15 ptes; 60 caps), 8-10-1917 (10 ptes; 90 caps); Antoni Florensa: 18-6-1917 (25 ptes; 200 caps), 19-6-1917 (25 ptes; 200 caps), 2-7-1917 (25 ptes; 200 caps), 2-7-1917 (25 ptes; 200 caps); Francesc Vilalta: 12-5-1917 (5 ptes; 20 caps); Josep Bonastre: 12-5-1917 (5 ptes; 24 caps). Multes a ramaders de *cabrum*: Antoni Balcells: 9-5-1917 (1 pta; 6 caps), 11-6-1917 (15 ptes; 6 caps).

43. Multes a ramaders d'oví: Ramon Planes: 9-8-1919 (15 ptes; 95 caps), 11-8-1919 (15 ptes; 100 caps); i Francesc Vilalta: 8-8-1919 (15 ptes; 90 caps), 12-8-1919 (25 ptes; 80 caps).

44. Multes a ramaders d'oví: Ramon Tàssies: 19-5-1920 (10 ptes; 70 caps); Cia. Tàssies i Bargués: 18-9-1920 (15 ptes; més de 150 caps), 28-9-1920 (10 ptes; 80 caps), 14-10-1920 (15 ptes; 50 caps), 14-11-1920 (15 ptes; més de 50 caps), 11-11-1920 (15 ptes; 35 caps); Gil Lloreta: 6-6-1920 (10 ptes; 80 caps); David David (ramader del Mas del Bondia): 18-8-1920 (15 ptes; 110 caps); Agrupació Agrícola de Tàrraga (ramat de l'associació): 23-6-1920 (10 ptes; 70 caps), 18-9-1920 (15 ptes; més de 50 caps), 30-9-1920 (15 ptes; 120 caps), 20-11-1920 (15 ptes; 100 caps), 21-11-1920 (15 ptes; 100 caps); Francesc Vilalta: 9-9-1920 (1,50 ptes; du més de 50 caps, prohibit pel ban de 8-9-1920), 10-9-1920 (1,50 ptes; ban 8-9-1920), 19-9-1920 (15 ptes; més de 100 caps)

45. Multes a ramaders d'oví: Cia Tàssies i Bargués: 25-1-1921 (20 ptes; 70 caps), 22-10-1921 (5 ptes; 150 caps); Ramon Bosch: 29-10-1921 (10 ptes; 50 caps); Agrupació Agrícola Targarina: 24-2-1921 (25 ptes; 50 caps). A més de la capsa de multes referenciada, vegeu ara: Registre de Multes, a Administració Municipal, al FMT de l'AHCT. Anys 1921-1936. Sign.: 2.4.5/68.

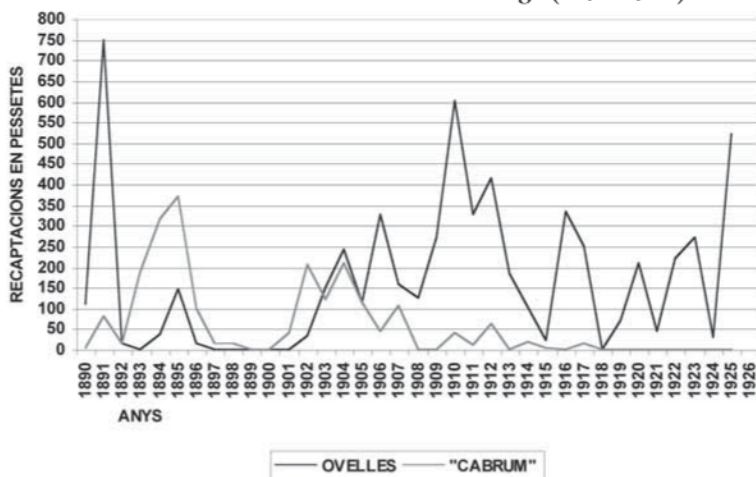
46. Multes a ramaders d'oví: Enric Bargués: 10-7-1922 (10 ptes; 35 caps); Cia. Tàssies i Bargués: 1-7-1922 (10 ptes; 35 caps), 22-7-1922 (10 ptes; 35 caps), 28-9-1922 (5 ptes; 50 caps), 17-11-1922 (5 ptes; 75 caps), 22-11-1922 (5 ptes; per no portar esquetlles); Cia. Ribalta i Orobitg: 17-11-1922 (5 ptes; 90 caps); Francesc Vilalta (pastor: Pere Fabregat): 22-7-1922 (15 ptes; 26 caps), 23-7-1922 (15 ptes; 120 caps), 14-10-1922 (15 ptes; 75 caps); Josep Ribalta: 12-7-1922 (15 ptes; 80 caps), 16-9-1922 (10 ptes; 90 caps); Ramon Bosch: 18-6-1922 (10 ptes; 26 caps), 22-6-1922 (10 ptes; 55 caps), 1-7-1922 (15 ptes; 45 caps), 22-7-1922 (10 ptes; 45 caps); Francesc Ribalta: 22-9-1922 (10 ptes; 70 caps), 14-10-1922 (15 ptes; 75 caps), 22-11-1922 (5 ptes; per no portar esquetlles); Josep Salvadó (*Graells*, ramader de Cervera; pastors: Francesc Bosch i Antoni Ripoll): 17-8-1922 (25 ptes; 180 caps). No hi ha multes a pastors de *cabrum*.

47. Multes a ramaders d'oví: Cia. Ribalta i Orobitg: 11-7-1923 (10 ptes; 75 caps), 21-7-1923 (10 ptes; 50 caps), 29-7-1923 (10 ptes; 75 caps), 2-8-1923 (5 ptes; 90 caps), 20-8-1923 (5 ptes; 80 caps), 22-8-1923 (10 ptes; 90 caps), 7-12-1923 (10 ptes; 80 caps), 29-12-1923 (15 ptes; 110 caps), 31-12-1923 (20 ptes; 100 caps), 31-12-1923 (25 ptes; 100 caps); Francesc Ribalta (pastors: Eugenio Escriche i Pere Fabregat): 12-1-1923 (20 ptes; 125 caps), 8-8-1923 (15 ptes; 150 caps); Francesc Vilalta (pastors: Pere Fabregat i Marcel·lí Alemany): 12-1-1923 (20 ptes; 125 caps), 8-8-1923 (15 ptes; 110 caps), 18-8-1923 (15 ptes; 85 caps), 22-9-1923 (10 ptes; 70 caps), 29-12-1923 (15 ptes; 110 caps); Ramon Planes (pastor: Josep Tarragó): 23-7-1923 (10 ptes; 90 caps), 29-7-1923 (10 ptes; 90 caps), 2-8-1923 (10 ptes; 90 caps); Vicent Orobitg: 5-3-1923 (10 ptes; 70 caps). No hi ha càstigs a pastors de *cabrum*.

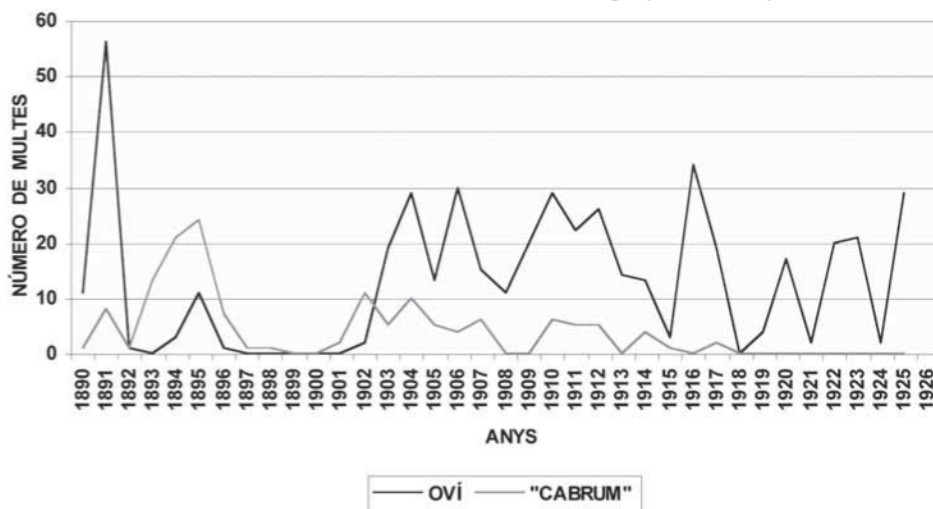
48. Multes a ramaders d'oví: Cia. Tàssies i Bargués: 4-1-1924 (5 ptes; 80 caps); Cia Ribalta i Orobitg: 11-1-1924 (25 ptes; 125 caps)

49. El maig de 1932 es dicta un nou ban centrat en el mal del bestiar. S'incrementen les càrregues de les multes. Es forma una comissió de pagesos que denuncia els *abusos* del bestiar. Tot i el ban, a l'estiu continuen les protestes dels propietaris. (*Acció Comarcal*, Any II, núm. 22, Tàrraga 12-5-1932, p. 2; *L'assumpte del bestiar*, a *Acció Comarcal*, Any II, núm. 25, Tàrraga 4-6-1932, p. 14; i *Acció Comarcal*, Any II, núm. 33, Tàrraga 30-7-1932, p. 15.). ATàrraga continuen no arrendant-se les herbes del terme, tenint la potestat cada pagès o propietari d'arrendar les de les seves finques.

Gràfic 2
Evolució cronològica de les recaptacions per multes als ramaders d'oví i de cabrum a Tàrrrega (1890-1926)

Gràfic 3
Evolució cronològica de les freqüències absolutes de multes als ramaders d'oví i de cabrum a Tàrrrega (1890-1925)

50. Multes a ramaders d'oví: Vicent Orobitg: 10-2-1925 (25 ptes; 80 caps), 26-2-1925 (15 ptes; 70 caps), 25-4-1925 (5 ptes; 40 caps), 25-7-1925 (15 ptes; 110 caps), 27-7-1925 (15 ptes; 110 caps), 29-7-1925 (15 ptes; 110 caps), 10-8-1925 (15 ptes; 60 caps), 17-8-1925 (15 ptes), 5-9-1925 (15 ptes; 60 caps), 2-10-1925 (15 ptes; 40 caps), 9-10-1925 (25 ptes), 2-11-1925 (15 ptes), 7-11-1925 (25 ptes; 200 caps), 9-11-1925 (25 ptes; 160 caps); Ramon Tàssies: 21-3-1925 (10 ptes; 70 caps), 7-4-1925 (20 ptes; 70 caps); Cia. Tàssies

Si posem en relació les multes amb el calendari anyal, corroborarem a bastament el que pot ser una plausible hipòtesi d'antuvi: ço és, que les multes s'intensifiquen coincidint amb la primavera i l'estiu, els entretemps de maduració i recol·lecció dels fruits. És quelcom que s'evidencia a partir de les multes arbitrades a Tàrrega entre els anys 1890 i 1925. Cal tenir en compte en aquest sentit que a Tàrrega com als altres pobles estudiats els conreus que es fan durant el període que estudiem són els clàssics mediterranis de secà: cereals (ordi i civada), vinya i oliveres principalment, a més d'ametllers. Aquesta temporització anyal de les multes coincideix amb la dels bans que es publiquen amb el mateix motiu. Afinant una mica més, és oportú adonar-se que són els mesos de juliol, agost i setembre, al cor de l'estiu, quan la major part de fruits són madurs o maduren, i quan els ramats es mouen arreu per pasturar les espigues dels rostolls, els que concentren el major volum de multes. Vegem-ho, tot seguit, a partir de les 647 multes que penalitzen faltes a la propietat agrícola registrades a Tàrrega durant el període indicat.

Mesos de l'any	Gener	Febrer	Març	Abril	Maig	Juny	Juliol	Agost	Setembre	Octubre	Novembre	Desembre
Número de multes	37	33	53	58	53	55	87	92	62	48	47	33

Aquestes dades de Tàrrega del període 1890-1925 sobre les multes, els bans i la guarderia motivats per l'anomenat *pastoreo abusivo*, que denoten una forta conflictivitat concentrada en determinades conjuntures, contrasten amb el nivell de conflictivitat per aquest motiu que indiquen els mateixos indicadors en municipis on es fan servir unes altres fórmules d'explotació de les herbes del terme que aquesta que s'aplica a Tàrrega i en altres llocs, consistent en la lliure explotació per part dels amos de la terra. Es tracta d'una qüestió que hem comprovat en explorar les multes, els bans i la guarderia rural generats pel bestiar en dos pobles veïns de Tàrrega, Ciutadilla i Sant Martí de Maldà, en què, amb uns termes municipals considerablement més extensos que el de Tàrrega i amb més propietaris, el número dels correctius al bestiar, per multa, per ban, o per guarderia, és tanmateix molt —o sensiblement— inferior. En aquests pobles, durant períodes similars al delimitat pel que fa a Tàrrega, les herbes són explotades pel municipi.

Hem pogut comprovar, així mateix, que a Barbens, un poble de la nova plana regada d'Urgell, altrament a les situacions de Tàrrega, de Ciutadilla i de Sant Martí de Maldà, les multes al bestiar se centren fins a la primera dècada del segle XX en el bestiar de tir; en els bous particularment, propietat de pagesos de totes classes, i a partir de la segona dècada del segle, quan la terra d'aquesta àrea urgellenca comença a ser pròpiament rendible, les multes al bestiar, que augmenten considerablement la càrrega, afecten pagesos pobres que continuen treballant amb bous, els quals la pagesia rica ha substituït per bestiar mular.

Quadre 6
Multes pel bestiar a Ciutadilla (1865-1933)⁵¹
*Bans i nomenaments de guarderia motivats per faltes a la propietat
i pels abusos del bestiar de pastura en concret.*

PERÍODES	MULTES	BANS	GUARDERIA RURAL
1865-1880	25-6-1880 ⁵²	Ban 7-4-1865 (<i>bon ordre</i> , i furts a la propietat) Ban 22-5-1866 (<i>bon ordre</i> , i furts a la propietat) Ban 8-9-1878 (bestiar) Ban 27-6-1880 (bon ordre, i bestiar) ⁵³	
1881-1900			1 guarda jurat particular de camp (20-2-1882) ⁵⁴
1901-1920	9-8-1915 22-8-1915 ⁵⁵ 15-5-1918 ⁵⁶ 8-6-1918 ⁵⁷ 22-6-1918 ⁵⁸	Ban 3-7-1902 (propietat)	1 guarda municipal (3-7-1902) ⁵⁹ 1 nou guarda rural (1-7-1909) ⁶⁰
1921-1933			

i Bargués: 5-3-1925 (15 ptes; 50 caps), 17-8-1925 (15 ptes); Francesc Ribalta (pastor: Pere Fabregat): 10-8-1925 (15 ptes; 60 caps), 25-8-1925 (15 ptes; 40 caps); Ramon Bargués (pastor: Josep Tarragó): 29-7-1925 (15 ptes; 110 caps), 5-9-1925 (25 ptes; 60 caps), 16-10-1925 (15 ptes; 60 caps), 23-10-1925 (25 ptes; 60 caps); Francesc Vilalta (pastor: Josep Solé): 5-8-1915 (15 ptes; 80 caps), 5-9-1915 (25 ptes; 80 caps), 16-10-1925 (25 ptes; 100 caps), 2-11-1925 (25 ptes; 130 caps); Josep Murgades: 30-5-1925 (10 ptes; 100 caps).

51. És una informació elaborada a partir de la *Caixa de Multes, Causes, Edictes i Bans de l'Ajuntament de Ciutadilla (1865-1933)* al FMC de l'AHCT.

52. Manuel Farré pastura sense permís en terra del marquès de Sentmenat. Adueix que en tenia permís oral. Vegeu l'expedient de multa datat el 25 de juny de 1880, a la *Caixa de Multes, Causes, Edictes i Bans de l'Ajuntament de Ciutadilla*, al FMC de l'AHCT.

53. Pel que fa al bestiar, es limita a consignar que aquest només podrà beure en el pont de Santa Magdalena.

54. Francesc Valls i Agustí sol·licita poder disposar d'un guarda jurat particular de camp en la persona de Josep Bergadà i Valls. Vegeu l'expedient amb data de 20 de febrer de 1882, a la *Caixa de Multes, Causes, Edictes i Bans de Ciutadilla (1865-1932)*, al FMC de l'AHCT.

55. Multes de 10 i 5 pessetes a Joan Carles Torrelles, pastor de Ramon Tàssies i Bargués, ramader de Tàrrega, per haver entrat sense permís, respectivament, en una finca de Domingo Gassol, i en dues finques –el mateix dia– de Miquel Targa i de Miquel Fonte. Expedients amb data de 9-8-1915 i 22-8-1915, a la *Caixa de Multes, Causes, Edictes i Bans de l'Ajuntament de Ciutadilla (1865-1932)*, al FMC de l'AHCT.

56. Multa a Manuel Florensa per pasturar sense permís a les terres comunals de Ciutadilla: a la *Costa del Convent*. Expedient amb data de 15-5-1918, a la *Caixa de Multes, Causes, Edictes i Bans de Ciutadilla (1865-1932)*, al FMC de l'AHCT.

57. Multa de 60 ptes. a Joan Carles Torrelles per haver entrat sense permís en una finca de Miquel Fonte. A instància del jutge municipal, es perita el mal que ha fet el ramat. Expedient datat el 8-6-1918 a la *Caixa de Multes, Causes, Edictes i Bans de l'Ajuntament de Ciutadilla (1865-1932)*, al FMC de l'AHCT.

58. Multa de 15 ptes. a Magí Florensa i Castanyé per haver travessat dos cops amb el seu ramat la carretera Tàrrega-Montblanc. Expedient datat el 21-6-1918 a la *Caixa de Multes, Causes, Edictes i Bans de Ciutadilla (1865-1932)*, al FMC de l'AHCT.

59. Amb motiu del ban de 3 de juliol de 1907, que es fa ressò *que es prenen tota classe de fruits*, es nomena un guarda municipal.

60. Domingo Valls i Tomàs, flamant nou alcalde de Ciutadilla, nomena un nou guarda rural. Vegeu l'acta municipal amb data d'11 de juliol de 1909 al *Llibre d'Actes Municipals. Anys 1901-1916*, al FMC de l'AHCT.

A Ciutadilla durant el període indicat, la insuficiència dels ingressos municipals per afrontar necessitats peremptòries del municipi, fa que s'arrendin habitualment les herbes del terme —dels comunals, i dels particulars— i el fem dels corrals del ramats.⁶¹ En subhasta pública, amb plec serrat, o bé tractant directament amb ramaders interessats. El període d'arrendament de les herbes varia molt —un mes; la temporada de l'hivern fins a l'abril o a mig maig quan brosten les vinyes; o un, dos, tres o cinc anys⁶²— segons, tot sovint, el valor les urgències de capital que té el municipi, en sufragi de les quals es recorre en primer terme als ingressos del bestiar.

61. Ho diu ben clarament aquesta justificació que esgrimeix l'Ajuntament de Ciutadilla de perquè, deu mesos abans, el març de 1890, es van arrendar per tres anys les herbes del terme:

...y como quiera que aquella concesión se otorgó por dichos vecinos - es refereix a l'arrendament, aprovat en reunió de veïns - bajo la condición de destinar su producto, dada la escasez de recursos con que cuenta el municipio, para hacer frente a las necesidades más perentorias del mismo, y como sea que en la actualidad lo más perentorio es la recomposición de la fuente pública del...

(Acta municipal amb data de 19-1-1891, al *Llibre d'Actes Municipals. Anys 1888-1900*, al FMC de l'AHCT)

Evidenciant aquesta mateixa funció d'auxili de les finances del municipi que fan típicament, durant aquest període, els ingressos del bestiar, veiem que l'alcalde de Ciutadilla, sol·licita, l'any 1915, vint-i-cinc anys més tard, en el curs de només tres mesos, 3120 pessetes a la Junta Administrativa de l'Arrendament de les Herbes. L'abril de 1915, l'alcalde sol·licita l'acord municipal per demanar 2000 ptes al president de la Junta Administrativa de l'Arrendament de les Herbes:

...Propuso también el Señor Presidente en este mismo acto al Aytmo. que para satisfacer las atenciones municipales y puesto que la Caja del Municipio se halla exbausta de caudales era de parecer se pase una atenta comunicación al Sr. Presidente de la Junta Administrativa del Arriendo de las Hierbas del término municipal, de ser reconocido de administración, se digne a conocer a la Junta de su digna presidencia y acordar el que de orden al Dipositario de dichos fondos previos los trámites procedentes, pase la cantidad de 2000 pesetas a la Dipositaria municipal...

Al cap de només tres mesos, l'Ajuntament torna a sol·licitar a la Junta Administrativa de l'Arrendament de les Herbes, 1120 pessetes més, en aquesta ocasió, per al pagament dels dos primers trimestres de l'any de consums i arbitris.

(Vegeu les actes municipals datades el 6-4-1915 i el 15-7-1915, al *Llibre d'Actes Municipals. Anys 1901-1916*, al FMC de l'AHCT).

62. El 2 de març de 1890 i el 15 de desembre de 1896 l'Ajuntament de Ciutadilla decideix arrendar per tres anys les herbes termenals. En la primera ocasió, per tal que la seva renda serveixi per arreglar la font pública, i en la segona d'aquestes, endemés, perquè pugui treballar la classe jornalera afectada de la greu sequera d'aquest any i de l'anterior:

...con el objeto de arreglar con su producto la fuente pública de esta villa y al mismo tiempo podrán tener jornal los braceros de dicha población cuando los trabajos se efectúen...

L'11 de març de 1893 es decideix arrendar per un any les herbes del terme per tal que els seus ingressos serveixin per afrontar les despeses del plet administratiu que Ciutadilla sosté amb la localitat veïna de Verdú per la termenalitat de la partida dels Emprius a cavall entre els termes dels dos pobles. El 6 de gener de 1897 es decideix arrendar les herbes per dos anys per satisfer les despeses que ocasioni el recurs d'alçada que l'Ajuntament ha presentat contra l'administració d'Hisenda alhora que aquesta ha fallat a favor de l'exempció dels forasters i dels seus parcners del repartiment de líquids dels anys 93-94, 94-95, 95-96, 96-97.

El 30 de setembre de 1899, la corporació acorda l'arrendament de les herbes tot l'hivern, fins al 5 de maig, per tal que els seus ingressos s'apliquin al pagament dels líquids amb proporció del que paga propietari. El 13 de novembre de 1893, les herbes només s'arrenden pel mes d'abril de l'any següent. I El 18 d'abril de 1909, s'acorda arrendar els fems del bestiar per pagar els costos derivats de *ir a la bermita de San Roque*, pagar el suplement del cost de confecció dels comptes municipals, i arreglar el carrer del Joc. I el 8 d'agost de 1909, després que alguns propietaris reconsiderin el seu vot en contra de l'arrendament de les herbes, posat com a condició per Domingo Valls i Tomás, alcalde, i major contribuent, per fer-se enrere de la seva dimissió com a alcalde, s'acaben arrendant les herbes per cinc anys.

(Vegeu les actes municipals datades el 2-3-1890, 11-3-1893, 13-11-1893, 15-12-1896, 6-1-1897, 30-9-1899, 18-4-1909, 8-8-1909, 10-4-1911 als *Llibres d'Actes Municipals. Anys 1888-1900, Anys 1901-1916*, al FMC de l'AHCT).

63. Vegeu les actes municipals amb data d'1 de juliol, 11 de juliol, 18 de juliol i 8 d'agost de 1909, al *Llibre d'Actes Municipals. Anys 1901-1916*, al FMC a l'AHCT.

Hi ha segons els moments, una o dues juntes de les herbes que tenen cura de fer efectiva la subhasta dels arrendaments, portar la comptabilitat dels mateixos, i redactar o revisar la taba o el plec de condicions que limiten la pastura en els diferents conreus i en els diferents moments de l'any.

El 8 d'agost de 1909, l'alcalde, major contribuent i propietari principal de Ciutadilla, Domingo Valls i Tomàs, al cap d'un mes de ser nomenat alcalde, dimiteix del càrrec en disconformitat amb la negativa de la majoria de propietaris del terme d'arrendar les herbes per un període de cinc anys. Segons Valls i Tomàs, que només quatre dies després d'assumir el càrrec, ha nomenat un nou guarda rural per evitar els petits furtus a la propietat i la pastura il·legal, els propietaris s'havien compromès, en reunions privades amb ell, a avalar l'arrendament de les herbes, procediment necessari per als comptes municipals. L'alcalde dimitit condiciona la reassumpció del càrrec a l'arrendament de les herbes del terme i dels altres aprofitaments del bestiar. Les herbes són finalment arrendades per cinc anys, i Domingo Valls torna a assumir l'alcaldia.⁶³ Heus aquí la carta que l'Ajuntament de Ciutadilla envia al de Tàrrega perquè anunciï la subhasta de l'arrendament de les herbes:

17 de Agosto de 1909

Sor. Alcalde de la Ciudad de Tárrega.

Muy Sor. mio y de mi consideración mas distinguida; ruégole me dispense me tome la libertad de pedirle me haga el obsequio de hacer anunciar por medio de pregon que el que desee tomar parte en la Subhasta del arriendo de las yerbas que se celebrará el domingo próximo dia 22 del corriente á las 10 de su mañana a cuyo efecto se balla de manifiesto en esta Alcaldia el pliego de condiciones para el que desee examinarlo.

Aprovecho esta oportunidad para ofrecirme su atentom afm^o S. q .b .s .m.

El Alcalde

Domingo Valls⁶⁴

64. Carta de l'alcalde de Ciutadilla, Domingo Valls, a l'alcalde de Tàrrega Wecenslau Albareda, amb data de 17 d'agost de 1909. (Correspondència Municipal. Any 1909. Al FMT de l'AHCT).

Quadre 7
Multes pel bestiar a Sant Martí de Maldà (1890-1912)⁶⁵

*Bans i nomenaments de guarderia motivats per faltes a la propietat
i pels abusos del bestiar de pastura en concret*

PERÍODES	MULTES	BANS	GUARDERIA RURAL
1890-1899		Ban 29-8-1891 (furts a la propietat) Ban 11-2-1894 (<i>bon ordre</i> , i furts a la propietat, i bestiar) Ban 4-3-1894 (<i>bon ordre</i> , i furts a la propietat) Ban 20-2-1898 (furts a la propietat, i bestiar) Ban 2-7-1899 (furts a las propietat)	1 guàrdia jurat (gener de 1893) ⁶⁶ 84 guàrdies jurats particulars de camp (4-3-1894) ⁶⁷ 1 guàrdia jurat particular de camp (18-9-1897) ⁶⁸
1900-1910	14-3-1902 ⁶⁹ 12-10-1902 ⁷⁰	Ban 1-9-1900 (bestiar). Ban 25-5-1902 (furts a la propietat) Ban 1-5-1904 (furts a la propietat/ vinyes) Ban 16-6-1909 (furts a la propietat/ vinyes) Ban 6-3-1910 (bestiar) Ban 3-4-1910 (furts a la propietat/ bestiar). Ban 7-8-1910 (furts a la propietat - vinyes i fruiters -, i <i>bon ordre</i>).	45 guàrdies jurats particulars de camp (25-5-1902) ⁷¹

65. Informació elaborada a partir dels Llibres d'Actes Municipals. Anys 1890-1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911 1912, a l'AMSMM.

66. Vegeu l'acta municipal amb data del 23-1-1893, al *Llibre d'Actes Municipals. Anys 1890-1899*, a l'AMSMM.

67. Vegeu l'acta municipal amb data del 4-3-1894, al *Llibre d'Actes Municipals. Anys 1890-1899*, a l'AMSMM.

68. Vegeu l'acta municipal amb data de 18-9-1897, al *Llibre d'Actes Municipals. Anys 1890-1899*, a l'AMSMM. Roc Monfà i Serret és nomenat guàrdia jurat municipal, amb atribucions de policia urbana i rural. Es sol·licita que pugui fer ús de fusell i baioneta. El mateix es demana per al sereno i agutzil municipals.

69. Multa de 15 ptes. a Josep Castellà per penetrar amb el seu ramat al terme municipal de Sant Martí de Maldà i per no passar per les vies fixades: les carrerades. Acta municipal datada el 14-3-1902 al *Llibre d'Actes Municipals. Any 1902*, a l'AMSMM.

70. Multa 15 pessetes a Pere Castellà per pasturar als comunals de Sant Martí de Maldà sense tenir-los arrendats. Acta municipal datada el 12-10-1902 al *Llibre d'Actes Municipals. Any 1902*, a l'AMSMM.

71. Vegeu l'acta municipal amb data de 25-5-1902, al *Llibre d'Actes Municipals. Any 1902*, a l'AMSMM.

1911-1920		Ban 6-8-1911 (furts a la propietat / vinyes) Ban 2-6-1912 (furts a la propietat emsasant el mal ocasionat pels nens, i els perjudicis en cereals i vinyes; i bestiar).	1 guarda municipal ⁷² (12-1-1911) 48 guàrdies jurats particulars de camp ⁷³ (16-6-1912)
------------------	--	---	--

A Sant Martí de Maldà, si més no durant bona part del tram 1890-1909, l'Ajuntament explota les pastures dels comunals del terme: boscos i garrigues, camins, llera del riu Corb i les seves sèquies. Ho fa, bé a través d'un ramat municipal, bé arrendant les herbes i els drets de l'escorxadador. Fins a l'any 1896, un encarregat té cura del ramat municipal –control del pastor, i incidències i comptabilitat– fins que aquest any és nomenada una comissió municipal formada per dos propietaris amb la mateixa comesa.⁷⁴ L'abril de 1900, l'Ajuntament decideix arrendar en subhasta pública i en un sol lot les herbes dels comunals del terme i els drets de l'escorxadador fixant un màxim de cent ovelles per al nou ramat.⁷⁵ El setembre d'aquest any l'Ajuntament dicta un ban ordenant que els ramats de particulars que transitin pel terme han de portar tots els caps amb morrió, els pastors han de portar permís per escrit dels propietaris de les finques on van els ramats, els ramaders de fora han de portar permís de sanitat, i en cap cas aquests ramats podran pasturar el bestiar als comunals del poble.⁷⁶

A mitjan 1909, en un context de canvi polític municipal –victòria dels liberals davant els republicans que governen el municipi des de 1901– l'Ajuntament decideix no arrendar les herbes dels comunals. Un any després, l'Ajuntament, en les sessions del 6 de març i del 3 d'abril de 1910, així que constata un increment alarmant de les queixes de particulars sobre els danys que ocasionen els ramats, acorda, consecutivament, extreure la vigilància perquè els ramats no penetrin en *propiedad ajena*, i dicta un ban sobre els *abusos del bestiar* –el segon d'aquesta naturalesa en més de vint anys– incrementant la càrrega de les multes, refermant les obligacions de portar morrió durant el trajecte, de passar per les carrerades, de portar permís escrit dels propietaris, i prohibint pasturar al riu Corb i a les sèquies.⁷⁷

El 16 de juny de 1912 l'Ajuntament presideix un nomenament multitudinari de guàrdies jurats particulars de camp: quaranta-vuit en total. Si en l'expedient de nomenament dels 43 guàrdies jurats particulars de camp incoat el 1902, aquest es justifica principalment per la

72. Vegeu l'acta municipal amb data de 12-1-1911, al *Llibre d'Actes Municipals. Any 1911*, a l'AMSMM.

73. Vegeu l'acta municipal amb data de 16-6-1912, al *Llibre d'Actes Municipals. Any 1912*, a l'AMSMM.

74. La comissió municipal la formen els propietaris Pere Amenós i Llobet, Manuel Felip i Solé, Josep Sans i Pallàs, Josep Planes i Olivé, Patrici Huguet i Vidal, Josep Cervera i Burguers, Josep Serret i Huguet i Francesc Monfà (Actes municipals amb data de 7-6-1896 i 28-6-1896, al *Llibre d'Actes Municipals. Any 1890-1899*, a l'AMSMM).

75. Acta municipal amb data 1 d'abril de 1900, al *Llibre d'Actes Municipals. Any 1900*, a l'AMSMM. Durant els anys que s'arrenden els comunals els ramats no arrendataris per transitar pel terme necessiten un permís de sanitat i han de fer-ho per les carrerades

76. El bestiar que no és arrendatari dels comunals haurà d'anar amb morrió pels camins i no podrà pasturar en aquests indrets del municipi (Acta municipal amb data de 10 de setembre de 1900, al *Llibre d'Actes Municipals. Any 1900*, a l'AMSMM).

77. Actes municipals datades el 6 de març de 1910 i el 3 d'abril de 1910, al *Llibre d'Actes Municipals. Any 1910*, a l'AMSMM.

multiplicitat d'abusos que es cometen contra la propietat per part de particulars, sobretot en la temporada immediatament prèvia a la collita, ara s'hi afegeix, com a raó fonamental, *los muchos abusos que cometen los rebaños en los verales del término, asaltando en olivares y viñedos fuera de los plazos que regulan las disposiciones municipales de éste*.⁷⁸

Durant els anys que hi ha en explotació el ramat municipal i durant els anys següents que s'arrenden les herbes dels comunals, les comissions municipals encarregades del bestiar o de les herbes, de manera semblant al que s'esdevé a Ciutadilla, socorren en diverses ocasions les urgències del deute municipal.⁷⁹

Quadre 8 Multes pel bestiar a Barbens (1881-1924)⁸⁰

*Bans i nomenaments de guarderia motivats per faltes a la propietat
i pels abusos del bestiar de pastura en concret*

PERÍODES	MULTES	BANS	GUARDERIA RURAL
1881-1890	1883 (5 multes; 600 ptes ⁸¹) 1885 (1 multa; 60 ptes)		1 guàrdia jurat particular de camp (1880) ⁸²
1891-1900	1893 (3 multes; 15 ptes) 1894 (2 multes; 6 ptes) 1896 (3 multes ; 15 ptes)		

78. Actes municipals amb data de 2 de juny de 1912 i 16 de juny de 1912, al *Llibre d'Actes Municipals. Any 1912*, a l'AMSMM.

79. El 2 de gener de 1899, la Comissió de les Herbes, formada Josep Planes i Olivé i Francesc Farreny i Monfà, cedeix el sobrant efectiu de caixa, 1182 ptes, a efectes de reintegro a José Huguet Serret, de igual cantidad que tiene entregada por el Molino de la Villa en el expediente de defraudación fallada por la Administración de Hacienda de Lérida y cuyo recurso de alzada está todavía pendiente de resolver (Acta municipal datada el 2-1-1899, al *Llibre d'Actes municipals. Anys 1890-1899*, a l'AMSMM). El 30 de setembre de 1900, la Junta de les Herbes acordava cedir, així mateix, 1302 ptes a l'Ajuntament per pagar els consums endarrerits de les carns corresponents al segon trimestre. Vegeu l'acta municipal corresponent al 30-9-1900, al *Llibre d'Actes Municipals. Any 1900*, a l'AMSMM.

80. Relació nominal, per ordre cronològic, dels multats a Barbens per entrar furtivament el bestiar en terra aliena, i motiu de la sanció (1881-1924): 3 multes - 30-11-1893, 4-12-1893 i 7-12-1893 - a Jaume Borràs, pastor d'Antoni Sanfeliu de Castellnou de Seana per entrar sense permís 150 ovelles dos cops, i 200 un altre: 5+5+5 ptes; dues multes, els dies 1-2-1894 i 7-7-1894, contra el pastor de Josep Segarra, (a) *Tafalla* del Tarròs, per pasturar 11 ovelles sense permís: 5 ptes; una multa, el 4-5-1896, al masover del mas *Mingot* d'Anglesola per pasturar 1 ruca sense permís: 1 pta; 2 multes - 10-7-1896 i 30-7-1896 - contra el duler i el fill de Jaume Benet i Minguell per pasturar 2 eugues i 1 bou sense permís: 5+5 ptes; una multa l'11-8-1896 contra Manuel Altisent per pasturar 2 ruques sense permís: 5 ptes; una multa a Francesca i a Felícia Ribera el dia 2-8-1901 per pasturar 6 cabres i una ruca sense permís: 5 ptes; una multa a Teresa Casserra el 9-8-1901 per la pastura d'una ruca sense permís: 2 ptes; una multa el dia 4-4-1902 al bover del propietari Joan Ribera per pasturar 2 bous sense permís: 5 ptes; una multa el 12-10-1902 contra Francesc Franquesa per pasturar 2 bous sense permís: 5 ptes; 2 multes, els dies 24-7-1903 i 28-7-1903, contra el bover del propietari Josep Casellas per pasturar 2 bous sense permís: 5+1 ptes; una multa el 25-9-1903 a Josep Ribera i Planes per pasturar de 2 bous i una ruca sense permís: 5

1901-1910	1901 (2 multes; 7 ptes) 1902 (2 multes; 10 ptes) 1903 (3 multes; 11 ptes) 1904 (7 multes; 23,5 ptes) 1906 (8 multes; 32 ptes) 1907 (1 multa; 4 ptes) 1908 (1 multa; 5 ptes) 1909 (3 multes; 9 ptes)	1 guàrdia jurat particular de camp (1901) ⁸³ 1 guàrdia jurat particular de camp (1903) ⁸⁴
------------------	--	--

ptes; 2 multes el mateix dia 28-5-1904 contra el bover del propietari Andreu Benet i Minguell per pasturar 2 i 1 bous sense permís: 5+5 ptes; 2 multes els dies 24-5-1904 i 1-7-1904 a favor del bover del propietari Josep Casellas i Teixidó per pasturar 2 bous sense permís: 5+5 ptes; 3 multes - l'11-5-1904, el 20-5-1904 i el 24-5-1904 - contra els bovers dels propietaris Joan Mas, Jaume Valls i Ramon Querol per pasturar el *parell* sense permís: 0,50+1,50+1,50 ptes; 2 multes, els dies 4-8-1906 i 13-9-1906, contra Ramon Minguella per pasturar 32 i 25 cabres sense permís respectivament: 10+5 ptes; una multa a Pere Farran i Vidal el 14-5-1906 per pasturar 2 eugues sense permís: 2 ptes; una multa el mateix dia a Josep Duart per pasturar 2 ruques sense permís: 5 ptes; dues multes aquest mateix dia a Josep Gilabert per pasturar una euga sense permís: 2 ptes; 2 multes, els dies 14-5-1906 i 26-5-1906, contra Joan Sisteró per pasturar 2 bous sense permís: 2+1 ptes; una multa a Andreu Roca i Vidal el dia 20-12-1907 per pasturar 11 cabres, cinc ovelles i corders sense permís en la terra de Felip de Veciana: 4 ptes; una multa, el 4-5-1908, contra aquest ramader per pasturar 14 cabres i 13 ovelles sense permís: 5 ptes; 2 multes a Antoni Roca i Vidal - 22-8-1907 i 22-7-1909 - per pasturar 9 i 6 cabres sense permís: 2+2 ptes; i una multa datada el 7-4-1909 contra Andreu Benet i Solsona per la pastura de 7 cabres sense permís: 2 ptes; una multa el dia 4-7-1919 a Jaume Vidal i Solsona per la pastura de 6 vedelles i 2 vaques sense permís: 8 ptes; una multa el 17-7-1919 a Antoni Valls i Petit per pasturar 2 bous sense permís: 8 ptes; una multa el dia 8-7-1919 a Josep Llobera i Solsona per pasturar 20 ovelles sense permís: 10 pessetes; 5 multes - els dies 7-6-1920, 14-6-1920, 31-8-1920, 21-9-1920 i 28-9-1920 - contra Josep Minguell i Rossell per pasturar 1, 2 o 4 bous sense permís: 5+1+5+15+15 ptes; tres multes, el 14-6-1920, el 20-9-1920 i el 21-9-1920, a Antoni Camps i Ramon, una per pasturar 1 bou i 1 vaca sense permís, i dues per portar sense murrió quatre bous: 5+10+15 ptes; 3 multes, els dies 7-6-1920, 2-10-1920 i 27-8-1923 a Josep Ribera i Llanes per pasturar 2, 3 i 5 bous respectivament sense permís: 15, 15 i 15 ptes; 2 multes a Francesc Llobera i Solsona, els dies 7-6-1920 i el 13-10-1920, per pasturar el parell sense permís: 15 i 15 ptes; 2 multes, els dies 4-7-1920 i 13-10-1920, a Josep Benet i Gabernet per la pastura de 3 bous sense permís: 15+15 ptes; 2 multes, els dies 12-10-1920 i 25-10-1920, a Andreu Roca i Vidal, per pasturar 1 i 4 bous sense permís: 15+15 ptes; una multa el dia 14-5-1920 a Ramon Vidal i Solsona per pasturar 6 caps de vacú sense permís: 15 ptes; una multa el dia 11-10-1920 a Jaume Vidal i Solsona per pasturar 7 bous sense permís: 15 ptes; una multa, el 21-9-1920, a Enric Minguell per pasturar 6 cabres i 2 ovelles sense permís: 17 ptes; i una altra multa, el 20-10-1920 a Joan Capell per pasturar 6 cabres sense permís: 14,80 ptes.

Relació de ramaders multats a Barbens per travessar el seu bestiar ramals del Canal d'Urgell, o pasturar-hi els ramats: 3 multes - els dies 11-7-1883, 16-7-1883 i 24-7-1883 - a Ramon Segura, per trevessar amb 200 ovelles el ramal número 4 de la lletra A2 de la segona sèquia principal, amb una càrrega total de 600 pessetes(!), i una altra multa a aquest mateix ramader el 15-10-1885 per haver tornat a travessar un ramal del Canal amb 60 caps d'oví, carregant-li 60 ptes; una multa a Ramon Casals per pasturar bous en el ramal número 3 de la A2 de la segona sèquia principal, amb 2 ptes de multa; i una multa del mateix valor a Joan Segarra, per pasturar bous en el mateix indret del Canal.

(Relació nominal i causal de les multes a conductors de bestiar a Barbens, a la *Caixa de Multes. Any 1881-1924*, a l'Arxiu Municipal de Barbens).

81. Ramon Segura és multat el juliol de 1883 amb l'onerosíssima càrrega de 600 pessetes per haver travessat tres cops -els dies 11, 16 i 24 d'aquest mes- amb un ramat de 200 ovelles el ramal número 4 de la lletra A2 de la segona sèquia principal del Canal. Els altres dos multats -amb sengles multes de 2 ptes- són Joan Segarra i Ramon Casals per pasturar un petit contingent de bous en el ramal número 3 de la A2 de la segona sèquia principal. Ramon Segura torna a ser multat -amb 60 ptes- el 15 d'octubre de 1885 - per haver travessat amb un ramat de 60 ovelles un ramal del Canal.

82. Es tracta del guàrdia jurat particular de camp Antoni Balaguer i Centelles, el nomenament del qual sol·liciten set propietaris de Barbens: Jaume Vendrell, Josep Casella, Ramon Monfà, Joan Monfà, Antoni Viciana, Joan Mata, Josep Garriga i Ramon Duran.

83. Es tracta de Josep Antoni Riu, guàrdia jurat particular de camp del propietari Josep Garriga.

84. Es tracta de Ramon Solsona i Tella, guàrdia jurat particular de camp proposat per l'hisendat Felip de Viciana de Berenguer (aquest, resident a Tarragona, està casat amb Dolors Llari d'Areny, germana del dirigent republicano-federal Josep Llari i d'Areny):

1911-1920	1919 (3 multes; 26 ptes) 1920 (20 multes; 252, 80 ptes)	Ban 19-9-1920 (faltas del bestiar)	1 guàrdia jurat particular de camp (1920) ⁸⁵
1921-1924	1923 (1 multa; 15 ptes).		

A Barbens, durant les dècades d'entresegles XIX i XX, observem que són una pràctica ben comuna les *invasions* que perpetra el bestiar en terra d'altri. No es tracta, però, com a Tàrrrega i en tants llocs, d'una pràctica associada als ramats d'ovelles i de cabres de particulars sinó, bàsicament, al bestiar de tir: de petits contingents de dos, tres, quatre o cinc bous. Del parell sovint.⁸⁶ Per aquesta pràctica, fins a la primera dècada del segle XX, veiem multats els bovers i dulers dels propietaris barbesencs Josep Caselles, Joan Ribera, Ramon Querol, Joan Mas, Jaume Benet, i Jaume Valls. A partir de la tercera dècada del segle, tots els multats per aquesta raó són pagesos pobres que, en la majoria dels casos, segons fan constar les multes, deixen el bestiar en mans dels fills menors.⁸⁷

L'any 1920, l'Ajuntament de Barbens emprèn una dura campanya repressiva contra el costum d'entrar a pasturar el bestiar en propietat aliena: publica aquest any el primer ban que trobem registrat des de 1878 contra aquests abusos, centrant-se en el bestiar boví i en els ases destinats al conreu.⁸⁸ Aquest ban augmenta notablement –fins a 15 ptes– el gravamen de multa. L'Ajuntament imposa 21 multes a onze pagesos i pastors,⁸⁹ i insta, tot i les resistències del jutge municipal, al qual se li retreuen formalment, a empresonar Jaume Minguell i Rossell

...Don Felipe de Vicianya y de Berengué, casado, mayor de edad, vecino de Tarragona, con cédula personal de primera clase y propietario de varias fincas rústicas situadas en el término municipal, a fin de vigilar los medios antedichos y librarlos de los daños de ganados y de los hurtos de rateros, usando el derecho que la ley concede, propongo para guardia jurado particular de campo...

(Acta de nomenament de guàrdia jurat particular de camp a favor de Ramon Solsona i Tella a proposta de... datada a Barbens el 5 de setembre de 1903, a la *Caixa de Multes. Anys 1881-1924*, a l'AMB)

85. Es tracta de Jaume Benet i Valls, proposat pel propietari Andreu Benet i Minguell.

86. L'industrial i poeta targarí Francesc Pera evoca l'any 1901, a *Santaloy*, la vigència dels bous a les terres urgellenques: *...Desde dalt del cim la serrals'ovira'l granti pla d'Urgell/ bont no y ha un sol pam de terra/ que no correbi'l parell...* (PERA I ROCA, Francesc: «Santaloy», a *La Voz de la Verdad*, Any I, núm. 11, Tàrrrega 8-9-1901, ps. 1-2)

Pere Segarra, propietari d'Ivars d'Urgell, localitat veïna a Barbens, esmenta en el seu dietari el mal que feien durant les últimes dècades del vuitcents els bous a les terres de conreu ivarsenques: *...55 anys atras o be 60, a lbars abie uns 25 parells de bous, feyen bastan mal al terme...* (GUILLÉN I FERNÁNDEZ, Empar: *El manuscrit de Pere Segarra...* p. 151)

87. Les notificacions de les multes especifiquen el terme *labradores*.

88. Ban contra els abusos del bestiar amb data de 19 de setembre de 1920, a la *Caixa de Multes de Barbens. Anys 1881-1924*, a l'AMB. Es tracta, efectivament, del següent ban en aquesta qüestió, després del ja llunyat de 1878.

89. Es tracta de nou pagesos i dos pastors. Josep Minguell i Rossell és afectat per 5 multes –una per un bou, dues per un parell, i dues per quatre bous– amb un total d'exacció de 37 ptes; Antoni Camps i Roig és afectat, al seu torn, per 4 multes –dues per quatre bous i dues per un bou– amb un total d'exacció de 32 pessetes. Jaume Minguell i Rossell és multat, per la seva banda, amb dues multes per dos bous cadascuna, amb una càrrega total de 29,60 ptes; Josep Ribera i Llorens és sancionat per dos i quatre bous respectivament, amb un total de 20 ptes de multes; Josep Benet i Fabregat és multat per tres bous, sumant les dues multes 7 ptes; Francesc Llobera i Solsona és multat per dos bous, dos cops, sumant les càrregues 10 ptes; Ramon Ribera i Canes, per 7 bous, és multat una vegada amb 15 ptes; i Andreu Roca i Vidal, per un bou, és multat amb 5 ptes. I finalment, els pastors Joan Capell i Enric Minguell, per 6 cabres cadascun –i 2 ovelles a més el segon– són penalitzats amb 29,60 ptes –dues multes– i 2 ptes respectivament.

(Podreu veure les multes amb data de: 30-5-1920, 7-6-1920, 7-6-1920, 14-6-1920, 13-8-1920, 30-8-1920, 31-8-1920, 31-8-1920, 20-9-1920, 29-9-1920, 21-9-1920, 21-9-1920, 21-9-1920, 13-10-1920, 19-10-1920, 19-10-1920, 19-10-1920, 20-10-1920, 20-10-1920, 28-10-1920, a la *Caixa de Multes de Barbens. Anys 1881-1924*, a l'AMB).

i Antoni Camps i Roig per insolvència de tres i dues multes respectivament.⁹⁰ Tot plegat, fa pensar que en el moment de la publicació d'aquest ban els propietaris de Barbens han superat ja la problemàtica que explica que ells mateixos, vint anys abans, fossin multats per aquestes mateixes pràctiques, que ara volen extirpar: s'ha consolidat el sistema de recs, s'han solucionat els problemes d'abastiments per als animals, i s'ha acomplert segurament la plena substitució com a animals de tir dels bous per les mules, de major velocitat tractora i de menor despesa.⁹¹

Constatem que a Barbens totes les multes es posen entre els mesos de maig i d'octubre, els mesos en què mesen i fruiten els arbres. És important destacar d'altra banda la particular lesivitat de les multes que posa durant la dècada dels vuitantes del dinou la Societat Canal als ramaders que travessen els seus ramals o hi pasturen, com podem veure amb Ramon Bergadà, a qui es carreguen, entre el 1883 i el 1885, 660 ptes pel seu ramat d'ovelles.

Els bans

Els bans són unes normatives municipals orientades a regular de manera pràctica i concreta aspectes conflictius de la vida local, que evolucionen conforme ho fa la mateixa societat. La regulació que acometen els bans és en positiu, ordenant allò que cal fer, i sobretot en negatiu, prohibint determinades conductes, i fixant en aquest cas, multes o altres càstigs als que faltin a les pautes ordenades. Al món rural català, durant l'època de la Restauració, els motius principals dels bans són els reallius a la preservació de la propietat rural i la defensa de la pau local o ordre públic, bo i tractant-se d'uns aspectes, que no en poques ocasions, contempen a l'ensems uns mateixos bans.

Simptomàticament, a Tàrrrega, una vila –ciutat, oficialment– que durant aquest període viu un important desenvolupament urbà, i comercial i industrial, si bé la motivació principal dels bans continuen sent els abusos a la propietat rural –25 dels 50 bans registrats entre el 1890 i el 1925⁹²– els que afecten el bon ordre hi són ja marginals –aquests són els més publicats a Golmés i a Ciutadilla durant el mateix període– i, en canvi, hi tenen un pes molt considerable els bans que regulen la higiene i la sanitat públiques, i el trànsit viari per la ciutat.

Els bans adreçats a preservar la propietat rural dicten i reajusten les normes de pastura del bestiar, n'estipulen les sancions conforme els tipus de faltes, i delimiten així mateix altres pràctiques abusives contra la propietat amb els corresponents càstigs. Del 1902 al 1906, en cinc

90. Josep Minguell i Rossell és multat els dies 21 i 25 de juliol, mentre que Antoni Camps i Roig ho és els dies 31 d'agost i 21 i 28 de setembre. La insolvència per les multes arbitrades aquests dies fa que l'Ajuntament barbesenc insti el jutge municipal a empresonar aquests pagesos a raó d'un dia per cap de bestiar. (Vegeu providència de l'Ajuntament de Barbens amb data de 13 d'abril de 1921, a la *Caixa de Multes de Barbens. Anys 1881-1924*, a l'AMB).

91. Una substitució que, per exemple, a la Segarra i a les riberes segarrenques de l'Urgell –Corb i Ondara– ja s'ha produït durant el s. XIX i que a la plana regada de l'Urgell la pobresa del territori, els costos de funcionament del Canal, i en un sentit altre, la major potència dels bous que resulta útil per a unes terres grosses, fa que es dilati fins entrat el segle XX.

92. A més de retreure'ls sobretot al bestiar, d'aquests *abusos*, també en són responsabilitzats, tal com comentem un mica més endavant, els homes i les dones que *espigolen* les restes de fruits en propietats d'altri i a aquells(es) que hi fan llenya o herba. En aquest nivell, són especialment assenyalats els joves que –es diu– *assalten* puntualment horts i trossos per requisar-hi fruita i productes d'horta.

anys consecutius, l'Ajuntament de Tàrraga publica ban contra aquest ordre d'abusos a l'agost. Tot just, doncs, a les portes de les tres collites de fruits: de la verema, la primera; de les ametlles, i de les olives. Intentant, doncs, amb aquests bans dissuadir al màxim les incursions furtives dels ramats i de particulars en aquests moments delicats.

Quadre 9 Bans de Tàrraga (1890-1925)

Bans de bon ordre (festes populars – carnaval, i Corpus -, rondes (nocturnes), <i>joc a prohibits</i> ,...)	3 ⁹³
Bans de de defensa de la propietat agrícola (pastura indeguda; petits furts de fruits, de llenya o d'herba; ...)	27 ⁹⁴
Bans de sanitat (aigües brutes, letrines, fems, cadàvers d'animals...; sacrifici de bestiar de consum públic; vacunes...) i d'urbanitat (entorpiments viaris...)	19 ⁹⁵
Bans de ciclomoció	1 ⁹⁶
Total de bans	50

Principalment en llocs com Tàrraga on el municipi no arrenda les herbes del terme, havent de tractar-les, doncs, individualment, els propietaris que ho vulguin, amb els ramaders, els bans contra els abusos del bestiar malden perquè els ajuntaments puguin exercir un control efectiu sobre el bestiar que pastura regularment pel terme. Aquest control sol exercir-se en un doble nivell: sobre el nombre de ramats, el nombre dels seus caps, i les dades personals dels seus propietaris i dels seus pastors; i sobre els permisos que permeten la pastura del bestiar: permisos dels propietaris, i volants o visats municipals. El ban que transcrivim tot seguit, publicat per l'Ajuntament de Tàrraga el setembre de 1906, il·lustra a bastament sobre aquest tipus de normativa. En aquest s'exigeix als ramaders acreditar amb quaranta-vuit hores d'anticipació els permisos de pastura dels propietaris i el detall de les parcel·les de què aquests n'han tractat les herbes; i se'ls requereix, també, un volant municipal que els permeti circular pels camins del terme:

93. Bans amb dates de 14-2-1890 (carnaval), 8-10-1901 (joc, i espectacles) i 24-6-1913 (Corpus i festes d'estiu). Per a aquests bans i per als que relacionem tot seguit, vegeu les capsas de multes: 1870-1899 (sign.: 2.4.5/71), 1900-1906 (sign.: 2.4.5/72), 1907-1910 (sign.: 2.4.5/73), 1911-1919 (sign.: 2.4.5/74) i 1921-1927 (sign.: 2.4.5/75); i els registres de multes: 1890-1891 (sign.: 2.4.5/64), 1894-1903 (sign.: 2.4.5/65), 1904-1912 (sign.: 2.4.5/66), 1917-1921 (sign.: 2.4.5/67) i 1921-1936 (sign.: 2.4.5/68).

94. Bans corresponents als dies 9-3-1890, 22-8-1890, 15-10-1890, 23-6-1893, 31-10-1893, 16-8-1896, 12-1-1902, 22-8-1902, 29-8-1903, 8-8-1904, 17-8-1905, 14-9-1906, 26-8-1906, 12-1-1907, 24-6-1907, 12-9-1909, 12-1-1911, 5-8-1912, 16-8-1913, 23-7-1914, 12-1-1916, 22-8-1916, 24-8-1917, 8-9-1920, 1-7-1922, 11-12-1923, i 4-6-1924.

95. Bans corresponents als dies 13-6-1890, 14-11-1890, 28-4-1891, 17-9-1891, 6-12-1894, 28-6-1896, 27-6-1904, 18-6-1905, 28-11-1905, 13-6-1906, 30-5-1908, 7-7-1909, 31-8-1910, 3-9-1910, 27-9-1910, 17-6-1911, 20-7-1911, 13-1-1916 i 14-4-1921.

96. Ban corresponent al 4-8-1906.

Alcalde Constitucional de Tárrega:

Tenint en compte les moltes queixes produïdes á la arcaldia, el poch respecte que's té á la propietat rural, sobretot per part dels que menen ramats de bestiar, l'Ajuntament, en sessió del dia 7, va acordar les següents prevencions, que's fan públics per medi de pregó, i's fixarant al pilar de cara la ciutat, perque ningú s'excusi ab sa ignorancia:

1ª. Ningú pot entrar en cap finca sense permís per escrit del propietari d'aquella.

2ª. Dins lo termino de 48 horas tots los propietaris de bestiar de llana, cabras y vacas, donarant compte, per escrit, á la Secretaria del Ajuntament, del numbro de caps que posebeixen, corral about tanquin, y noms y apellidos dels guardadors (pastors y rabadans).

3ª. Dins lo mateix plasso de temps, portant, també á la Secretaria, un escrit, ab la firma de cada un dels propietaris que'ls permeti entrada á las sevas fincas, detallant la classe de finca, si es campa ó plantada de ceps ú olivers, jornals de cabuda y partida about radica.

4ª. No podrá rodar cap cap ó ramat de bestiar, sia de la classe que sia, sens que porti'l corresponent volant o escrit que's facilitarà gratuitamente á la Arcaldia. Aquestos volants o escrits es renovarant trimestralment.

5ª. Les cabres deurant portar cada deu una esquella, completament lliberta de batall, tant si son ab terré propi, de permís o comunal. Aniran embossadas mentres no pisin terré del seu ó dels permisos, y portant lo numbro corresponent de guardians, segons lo numbro de caps de que's compongui'l remat que menin.

6ª. Queda terminantment prohibida la entrada als cams comunals y terras que no's tingui'l permís inscrit á la Secretaria.

7ª. La falta de cumpliment de alguna ó algunas de las prevencions de aquest bando se castigarant ab las multas de 2 a 25 pesetas les referents á la personas, y de mitx ral á nou rals per cap, les referents á bestiar, sens perjudici de les responsabilitats establertas, segons los cassos, en lo artigle 612 del Codich Penal.

Tárrega á 14 de Septiembre de 1906.

L'Arcalde

Francisco Pera.⁹⁷

97. Ban de 14 de setembre de 1906, a la Capsa de Multes 1900-1906 (sign.: 2.4.5/72), al FMT de l'AHCT.

D'aquest ban, també és il·lustrativa —és una qüestió a què ja ens hem referit— l'especial atenció penalitzadora cap als ramats de cabres. Aquest és un aspecte que posen clarament de relleu altres bans i providències municipals: el ban del 12 de gener de 1902, que dedica sis dels seus vuit articles a aquest bestiar —un, només, a les ovelles⁹⁸— o la providència municipal del 12 de novembre de 1909 adreçada individualment a cadascun dels ramaders de *cabrum*.⁹⁹ Aquestes disposicions, ultra ordenar l'obligatorietat que tenen els ramaders de disposar dels permisos dels propietaris de les terres que pasturen, solen fixar el número d'esquelles i de guardians que han de dur els ramats, i, aspecte central, obliguen que les cabres portin morrió fora de les finques que poden pasturar. Tot plegat, com hem dit, obeeix a la major lesivitat d'aquest bestiar cap al plantat.

Transcorregut encara no un any del transcrit ban del 14 de setembre de 1906, l'alcalde Pera fa una crida que hi remet. En aquest edicte referma, no sense un escriu de la violència retòrica i latent, els termes del ban de mesos enrere. El ban, que recorre al tòpic i hiperbòlic terme d'invasió per referir-se a l'actuació dels ramats d'oví i *cabrum* en les terres del terme, és una mostra de la progressivitat que acompanya algunes campanyes de persecució del *mal del bestiar*, com la que protagonitza Francesc Pera entre els anys 1906 i 1907, quan, en el curs de dos anys, publica quatre bans al voltant de la defensa de la propietat agrícola, dos dels quals, tot just els ara referits, ho són específicament sobre el bestiar. Un cas concomitant, atenent-nos als bans de Tàrrrega, el veiem l'any 1916, quan l'alcalde R. Andreu publica el gener i l'agost sengles bans contra el bestiar, també amb progressivitat:

Haventse reproduït los abusos comesos per personas que entran á las fincas, sense permís dels propietaris, á espigolar, no habentse encara alsat les cullites, y sobre tot los remats de cabras y bestia de llana, que, sembla, tornan á invadir lo terme, no tenint cap permís registrad á la Arcaldia, se recorda que está vigent lo Bando publicat lo dia 14 de

98. Els sis primers articles del ban afecten, doncs, específicament, els ramats de cabres: el primer, els permisos dels propietaris; el segon i el sisè, el número d'esquelles; el tercer, els morrions; el quart, la responsabilitat del mal que causin els ramats; i el cinquè, les multes. Mentrestant, només el setè article del ban incideix en el bestiar oví i vacú, i ho fa per recordar als ramaders l'obligatorietat de tenir permisos dels terratinents per poder pasturar en finques particulars. (Ban de 12 de gener de 1902, a la Capsa de Multes 1900-1906 (sign.: 2.4.5/72), al FMT de l'AHCT).

99. El 12 de novembre de 1909, l'alcalde Albareda providencia a cadascun dels ramaders de cabres de la ciutat l'obligatorietat a què resten subjectes des d'aquest mateix dia de posar morrió als caps de bestiar mentre transitin fora de les parcel·les que poden pasturar. Aquesta obligació no fa sinó reincidir en la conducta més conflictiva, més censurada, dels ramats de cabres: el seu pas pels camins quan no porten morrió, emparant-se ací i allà dels arbres que troben al seu pas:

En vista de las numerosas y repetidas quejas que ban llegado a mi Autoridad producidas por propietarios y terratenientes de este termino municipal por los daños que causa el ganado cabrio al trasladarse á apacentar en las fincas que tienen permiso para ello be dispuesto que desde hoy no podrá salir de la población dicho ganado cabrio sin que cada res lleve su correspondiente bozal que no podrá quitarselo hasta entrar en la finca donde tenga permiso y volverá despues á ponerlo antes de salir de la misma, siendo castigada dicha infracción con la multa á que hubiese lugar en derecho.

Lo que participo a V. para su conocimiento y demas efectos debiendo firmar al margen del duplicado el acuse de recibo.

Dios que á V. m. a.

Tàrrrega 12 Nbre de 1909

[Signatura de l'alcalde]

(Correspondència Municipal. Any 1909. Al FMT de l'AHCT)

septembre del any 1906, y que estich disposat á fer cumplir energicament als que faltin á lo per ell previngut.

Per lo tant, ecsito la vigilancia dels Guarda Termes i Guarda Jurats pera que denunciem á la Arcaldia cualsevol intrusió de persona sola ó que meni bestia de la classe que sia, y no porti'l permís del propietari, visat per l'Arcaldia, a fi de escarmentar fortament al que falti á las prevencions publicadas, imposant les corresponents multas y entregant si així's resulta del dany que ocasioni, als Tribunals de Justicia.

Tàrrega 24 de Juny de 1907

*L'Arcalde Francisco Pera.*¹⁰⁰

La intensificació de la publicació de bans i l'enduriment de les normes i sancions que contenen sol coincidir amb una intensificació de les multes i amb uns augments de la seva gravositat. Aquest fenomen, a partir dels registres de Tàrrega, podem copsar-lo l'any 1890, durant el període comprès pels anys 1902 i 1905, durant el període 1906-1907, durant els anys 1909-1912, amb motiu del bienni 1916-1917, i entre els anys 1922-1923.

A Sant Martí de Maldà, semblantment a Tàrrega, l'orientació preeminent dels bans que publica l'Ajuntament durant les dècades de canvi de ss. XIX i XX són els de defensa de la propietat rural: dels 19 bans publicats entre el 1890 i el 1912, 14 tenen la pastura indeguda, i els petits furts com a objectiu primordial.¹⁰¹ A Ciutadilla, en canvi, dels 30 bans dictats entre el 1865 i el 1914, 15 tenen el *bon ordre* com a objectiu bàsic, i 6 la preservació de la propietat rural,¹⁰² benentès que dos d'aquests últims bans aborden els dos ordres de coses a la vegada. A Golmés, un poble de la plana regada de l'Urgell, dels 25 bans registrats durant el període 1865-1928, 11 s'adrecen a motius diversos lligats a desordres urbans, i 8 a la propietat agrària,¹⁰³

Polícia rural, guàrdies jurats i guàrdies jurats particulars de camp

L'investiment de guarderia rural, com a instrument de preservació i d'afirmació del caràcter privat i inviolable de la propietat rural i dels seus aprofitaments, va estretament lligat a la certa consolidació que experimenta l'estat liberal en l'àmbit municipal a partir de la dècada dels seixantes del dinou, i a partir sobretot de la Restauració. Durant aquesta darrera etapa, tres són bàsicament les figures que es destinen a les tasques de vigilància rural: guardes —o policies— rurals investits i sostinguts pel municipi; guardes que, amb la mateixa adscripció, assumeixen

100. Ban de 24 de juny de 1907, a la Capsa de Multes 1907-1910 (sign.: 2.4.5/73), al FMT de l'AHCT.

101. Bans enunciat a les actes municipals dels dies 29-8-1891, 11-2-1894, 4-3-1894, 20-2-1898, 2-7-1899, 1-9-1900, 25-5-1902, 1-5-1904, 16-6-1909, 3-4-1910, 6-3-1910, 7-8-1910, 6-8-1911 i 2-6-1912 als *Llibres d'Actes Municipals. Anys 1890-1899. 1902. 1904. 1910. 1911. 1912.*, a l'AMSMM.

102. Bans dictats amb dates de 7-4-1865, 9-7-1865, 22-5-1866, 18-7-1879, 27-6-1880 i 3-9-1902, a la *Caixa de Multes, Causes, Edictes i Bans de l'Ajuntament de Ciutadilla (1865-1933)*, al FMC de l'AHCT.

103. Bans expedits els dies 4-2-1864, 3-2-1865, 24-8-1865, 24-9-1865, 29-3-1869, 6-6-1869, 1-3-1873 i 20-6-1928 (centrat en el bestiar), als *Registres de Bans i Edictes (1864-1928)* a l'AMG.

104. El 23 de març de 1890, després d'haver nomenat *guarda de campo jurado* Ramon Marsinach i Freixes —anys després,

a l'ensems atribucions de policia rural i urbana, com s'esdevé amb freqüència en llocs petits, amb menys capacitat pressupostària; i guàrdies jurats particulars de camp, una figura que assumeixen individus promoguts a tal estatus i subsegüentment llogats per propietaris, o propietaris mateixos que es promocionen col·lectivament a tal categoria com veiem que ocorre en diverses ocasions, i amb caràcter massiu, a Tàrrega i a Sant Martí de Maldà.

Cenyint-nos als pobles i als períodes estudiats, a Barbens, el 20 de desembre de 1881, hi trobem el primer expedient de nomenament d'un guàrdia jurat particular de camp. Es tracta de la documentació d'Antoni Balaguer i Centelles, sol·licitat per vuit propietaris locals. Dos mesos després, el 22 de febrer de 1882, al seu torn, a Ciutadilla trobem el primer expedient de nomenament d'un guàrdia jurat particular de camp, tractant-se de l'expedient de Josep Bergadà i Valls que sol·licita el propietari Francesc Valls i Agustí. L'any 1901, amb el nomenament de Josep A. Riu, localitzem el segon guarda jurat particular de camp de Barbens, que sol·licita el propietari Josep Garriga.

A vegades, els nomenaments de guàrdies rurals tenen un caràcter consecutiu. Formen part de fet d'un mateix *cicle repressiu*, en què, nomenaments successius completen o rematen l'eficàcia repressiva dels anteriors. A Tàrrega, en un any, entre el març de 1890 i el de 1891, s'incrementen en sis els guàrdies jurats particulars de camp. El març de 1890, amb un breu interval i coincidint amb la publicació d'un ban de *respecte de la propietat* centrat en les faltes dels ramats, es nomenen tres guàrdies jurats. A finals d'agost d'aquest mateix any, just després de dictar-se un ban de protecció de les vinyes, es nomenen dos guàrdies de temporada. I el març de 1891, es nomena un altre guàrdia jurat particular de camp,¹⁰⁴ A Maldà, semblantment, en una mica més d'un any, l'agost de 1899 i el setembre de 1900, l'Ajuntament decideix, a proposta de l'alcalde Josep Massot, nomenar tres guàrdies rurals —dos amb atribucions de *policia urbana y rural* i un com a *guarda rural*— aduint, en les dues ocasions, com a principal raó, els freqüents abusos del bestiar *lanar, cabrió, mular y asnal*.¹⁰⁵

No és estrany que la intensificació de l'activitat restrictiva i punitiva que pauten multes i bans, s'acompanyi —o culmini, més aviat— amb el nomenament de guàrdies rurals o de camp, municipals o particulars. A Tàrrega, és un aspecte que és patent a més no poder en l'esmentat període 1906-1907, quan la intensificació de multes que excita l'alcalde Pera durant aquests dos anys contra els ramaders d'oví, i la publicació de quatre bans en un any que acompanya aquesta activitat punitiva, culmina el 26 de desembre de 1907, amb el nomenament, a petició de la Comissió de Terratinents de Tàrrega, d'un total de 47 guàrdies jurats particulars de camp. Aquests guàrdies, que són de fet els principals propietaris de la ciutat, són investits amb tota

conegut proxeneta de Tàrrega— l'Ajuntament de la ciutat acorda *augmentar en dos más el número de guardias jurados de esta ciudad para evitar mejor la invasión e sustracción de viñedos ajenos*. El 5 de setembre del mateix any —el 22 d'agost s'ha dictat ban de protecció de les vinyes—, l'Ajuntament resol nomenar dos guàrdies jurats de temporada per protegir les vinyes. I el març de 1891, un any després del nomenament de Marsinyach, és nomenat un altre guàrdia jurat de camp, Antoni Guiu i Bergadà

(*Boletín Oficial de la Provincia de Lérida*, núm. 50, Lleida 14-3-1890, p. 203; Actes municipals datades el 9 i el 23 de març, el 22 d'agost i el 5 de setembre de 1890, al *Llibre d'Actes Municipals. Anys 1889-1892*, al FMT de l'AHCT; *Boletín Oficial de la Provincia de Lérida*, núm. 49, Lleida 2-3-1891, p. 141).

105. Actes municipals corresponents a les sessions de l'1 d'agost de 1899 i del 9 de setembre de 1900, al *Llibre d'Actes Municipals de Maldà. Anys 1898-1900*, al FMM de l'AHCT.

106. Es tracta realment d'un volum de nomenaments molt important que inclou la pràctica totalitat dels propietaris rústics

solemnitat en un acte multitudinari a l'Ajuntament i a la plaça Major, havent obtingut prèviament els certificats d' idoneïtat de les autoritats judicial, religiosa, civil i militar. Les llicències obliguen a dur un distintiu, i donen permís per a l'ús de fusells i de baionetes, i per a batudes, quan els fets ho justifiquin, de dia i de nit.¹⁰⁶

Simptomàticament, el mateix alcalde Pera nomena escamots de vigilància nocturna per vetllar per la propietat del terme:

Alcaldia Constitucional de Tàrraga

Se fa a saber que desde avuy s'han nombrat patrulles que durant la nit recorreran lo terme y vigilaran als que entrin á las fincas sense permís per escrit dels propietaris, denuncianlos á la autoridad la que'ls imposará lo cástich corresponent.

Encarrego als dependens de ma autoridad que donguin tot lo meu ausili necessari á dites patrulles.

[sense data i sense signatura]

Aquest investiment massiu de guarderia que viu Tàrraga el desembre de 1907, promogut per la Comissió de Terratinents a efectes que siguin els mateixos propietaris nomenats guàrdies jurats particulars de camp, no és un fet excepcional. Hem verificat tres processos similars a Sant Martí de Maldà, quan el març de 1894, el maig de 1902 i el juny de 1912, són nomenats 84, 45 i 48 guàrdies respectivament, nodrits de la mateixa classe propietària. Aquests nomenaments suposen, a la pràctica, una forma d'assumir, per part dels *amos*, el control de la violència sobre el camp local. Aquesta és una voluntat que els propietaris de Tàrraga tornen a provar el setembre de 1919, però a través d'una altra fórmula. En aquesta ocasió tot proposant a l'Ajuntament que, atès que coincideix amb ells que la propietat del terme es troba immersa en un *veritable estat anàrquic*, es presti a cedir-los la vigilància rural, una comesa que desenvoluparien amb unes condicions: que l'autoritat municipal els cedís els tres guardes consignats al pressupost, que amonestés i eventualment bandegés dels seus càrrecs els guardes que ells assenyalesin, i que els delegués la prerrogativa de denunciar els fets delictius al Jutjat Municipal. Qui fa aquesta proposta és l'Agrupació Agrícola de Tàrraga fundada l'any anterior, la qual contempla, entre els seus objectius fundacionals bàsics, la lluita per la defensa de la propietat agrícola. Si més no, entre els anys 1920 i 1921 (vegeu les relacions anyals de multes), aquesta associació explota un ramat propi que pastura les herbes dels seus associats:

Aquesta Agrupació te l'honor de donar la seua conformitat á lo que lo Magnific Ajuntament esposa en sa comunicació referent al veritable estat anarquic en que's troba la propietat rural de aquesta Ciutat.

de primera i de segona classe, i que cal relacionar, primordialment, amb tota probabilitat, amb el conflicte amb els ramats. (*Expediente de titulación de 52 guardias jurados particulares de campo, a la Caixa de Guàrdies Jurats i Vigilants Nocturns, al FMT de l'AHCT*).

107. Carta de l'Agrupació Agrícola de Tàrraga (AAT), signada pels seus president i secretari, Dionís Camps i Antoni Pomés,

Y habent parlat llargament la J. D. sobre aital lamentable estat de coses, ha prés los següents acorts:

*1º. L'Agrupació se creu amb prou dalit pera encarregar-se de la vigilancia del terme, sempre y cuan l'Ajuntament posi á la seua disposició als tres guardes que's consignen al pressupost, amb la formal promesa de que per l'Alcaldia se'ls amonestará y separará del carrec quan l'Agrupació bu cregui necessari pel milló servei de vigilancia...*¹⁰⁷

Bibliografia bàsica

ARNAUD, Emile (1925). *Les gardes champêtres. Thèse pour le doctorat*, Paris: Jouve & Cie Editeurs.

BOSCH, Mònica, CONGOST, Rosa i GIFRE, Pere (1997). "Els bans. La lluita per l'individualisme agrari a Catalunya", a DDAA: *Moviments de protesta i resistència a la fi de l'Antic Règim* (edició a cura de Ramon ARNABAT), Col. Milà i Fontanals núm. 27, Barcelona: Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.

CAPDEVILA I CAPDEVILA, Joaquim (1998). "L'economia de béns simbòlics en la transformació capitalista de la societat rural", *Estudis d'Història Agrària*, núm. 12, pp. 129-153.

CAPDEVILA I CAPDEVILA, Joaquim (2008). *Tàrrega (1898-1923): societat, política i imaginari*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

COMISSIÓ ORGANITZADORA DEL SOMATENT ARMAT DE CATALUNYA (1899). *Somatenes Armados de Cataluña. Relaciones de los señores...* Barcelona: Impremta de P. Ortega, Carrer Palau.

CONGOST, Rosa (1990). *Els propietaris i els altres: la regió de Girona (1768-1862)*, Vic: Eumo Ed.

COSTA MARTÍNEZ, Tomás (1912). *Formas típicas de guardería rural. Memoria...* Madrid: Establecimiento Tipográfico de Jaime Ratés.

DDAA (2007). *Campos cerrados, debates abiertos: análisis histórico y propiedad de la tierra en Europa (siglos XVI-XIX)*, (edició a cura de Rosa Congost i José Miguel Lana), Col. Historia 22, Pamplona: Universidad Pública de Navarra.

FERRER i ALÒS, Llorenç (1987). *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya central: segles XVIII-XIX*, a Biblioteca Abat Oliba 47, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

JOVELLANOS, G. M (1882). *La Ley Agraria*, Biblioteca Universal, Madrid, vol. LXXX.

Información acerca de la crisis agraria y pecuaria (1887). Consejo de Agricultura, Industria y Comercio de Madrid y de Valencia, Madrid, vols. IV i VI.

LÓPEZ GARRIDO, Diego (1981). *La Guardia Civil y los orígenes del Estado centralista*, Madrid: Editorial Crítica.

SERRA, Eva; TELLO, Enric, et al.. Documentació sobre rendes de la terra, i rendes i càrregues senyoriales a Maldà i a Sentmenat durant els segles XVII-XIX (Seminari impartit per Enric Tello a l'IJVV de la UPF el 12 de desembre de 1994).

VICEDO RIUS, Enric (1991). *Les Terres de Lleida i el desenvolupament català del Set-Cents: producció, propietat i renda*, Barcelona: Crítica.